

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS
FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**RADOŠĀS DARBĪBAS ROSINĀŠANA A. ČAKA
PERSONĪBAS UN DAIĻRADES IEPAZĪŠANAS
STUNDĀS 11. KLASĒ**

DIPLOMDARBS

Autore: **Sanita Igaune**

Studentes apliecības Nr.: 12002

Darba vadītāja: Dr.philol. prof. Ilze Stikāne

RĪGA 2013

SATURS

Ievads.....	3
1. Radošuma jēdziens un tā izpratne mūsdienās.....	6
2. Radošuma veicināšanas nozīmība un iespējas skolā.....	8
3. Metodiskās sistēmas izstrāde un aprobācija.....	19
3.1. Izmēģinājumdarbībā iesaistīto 11. klases skolēnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums pētāmās problēmas aspektā.....	19
3.2. 11. klases priekšstati par radošu darbību vidusskolā.....	22
3.3. Metodiskās sistēmas izstrāde, aprobācija.....	25
4. Izmēģinājumdarbības rezultātu analīze.....	28
Secinājumi.....	51
Izmantotā literatūra un avoti.....	53
Pielikumi.....	56

IEVADS

Mūsdienās ļoti daudz tiek runāts par radošu personību. Tas izpaužas gan zinātnes, izglītības, gan biznesa un citās sfērās, gan kā iekšēja personas raksturojoša nepieciešamība komforta, harmoniskas pastāvēšanas nodrošināšanai, gan kā ārējs konkrētas personas radīts produkts, kura ietekme ir sabiedriski nozīmīga, tātad aizpilda noteiktajā kultūrā kādus „robustus”¹. Radoša jeb kreatīva domāšana tiek vērtēta kā potenciāls, kas nepieciešams mūsdienīgam cilvēkam, lai pilnvērtīgi realizētos pats un spētu ģenerēt un piepildīt kādas būtiskas idejas. Tas ir kā virzošs spēks, attīstības priekšnoteikums, bet diemžēl ne katrs var lepoties ar radošu pasaules uztveri, tās aktualizāciju un realizāciju radošā līmenī. „Kreativitātes potenciāls (pēc M. Ranko – *creative potential*) ir kreatīva produkta atbildīgie faktori, kas nerealizēti atrodami indivīdā, procesā un vidē (Runco, 2009). Šāda definīcija sniedz iespēju apgalvot, ka kreativitātes potenciāls piemīt ikvienam, kā arī, ka kreativitāti ir iespējams veicināt.”² Skola ir viena no radošās domāšanas iespējamajām attīstītājām, un literatūra kā mācību priekšmets ir ļoti piemērots personības kreativitātes veicinātājs un „atbrīvotājs”. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts paredz literatūrā radošo darbību kā mācību satura obligātu komponentu, kur ietilpst:

- literāro darbu uztvere un sev nozīmīgu atziņu veidošana,
- literārā darba analīze un interpretācija,
- radoša pašizteikšanās: pētniecība un jaunrade.

Vēlamais diemžēl ne vienmēr atbilst reālajai situācijai. Anda Kuduma novērojusi, ka „arvien sarežģītāk ir skolēnus motivēt un ierosināt radošajai darbībai kā visaptverošam radošās domāšanas procesam, aktivizējot emocioālās līdzradīšanas un jaunradīšanas vajadzību, radošos impulsus un inspirācijas”³. Par to liecina arī 2012. gada centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultāti un secinājumi: „Ar katru gadu samazinās to darbu skaits, par kuriem varētu teikt „ļoti radošs, netradicionāls, pārlicinošs”, kā arī „uzrakstīts literārā

¹ R.Bebres lietots jēdziens, <https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-Nobeigums-196-208lpp.pdf&chrome=true>

² https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true

³ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 56. lpp.)

valodā, oriģinālā stilā, gramatiski un stilistiski pareizi”.⁴ Tāpēc skolotājiem literatūras stundās īpaša uzmanība jāvelta tieši radošas darbības veicināšanai, kas, protams, prasa papildu darbu un kreativitāti arī no paša pedagoga, pirmkārt, atbilstoši saturam un vecumposmam dažādu metožu izvēlē, lai veicinātu izglītojamā radošo izpausmju dažādību (Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs, 2. variants), ievērojot skolēnu individuālās, unikālās īpatnības un intereses, otrkārt – radošo darbu novērtēšanai nepieciešama atbilstošu kritēriju izveide, bet, treškārt, šādu darbu novērtēšana aizņem daudz laika, tāpēc skolotāji nereti izvēlas citus uzdevumus. Kā liecina diplomdarba autores aptaujas dati, tikai 12 no 20 aptaujātajiem latviešu valodas un literatūras skolotājiem pārspridumu izvēlas kā radošās izteiksmes formu vismaz divas reizes pusgadā. Pieci skolotāji šajā semestrī kādā vidusskolas klasē vispār nebija izmantojuši šo radošās darbības veidu. Tas vēlreiz apliecina iepriekš izteikto domu, ka radošās darbības rosināšanai skolā jāpievērš papildu uzmanība. Nepieciešamība risināt minētās problēmas nosaka izvēlētā temata **aktualitāti**.

Pētījuma mērķis ir izstrādāt un aprobēt metodisko sistēmu radošās darbības rosināšanai Aleksandra Čaka personības un daiļrades iepazīšanas stundās 11. klasē.

Diplomdarba uzdevumi:

1. Studēt un analizēt zinātniskos darbus par pētāmo problēmu pedagoģiski psiholoģiskā aspektā.
2. Noskaidrot 11. klases skolēnu vecumposma īpatnības saistībā ar pētāmo problēmu.
3. Apkopot un izvērtēt metodisko sistēmu radošās darbības veicināšanai vidusskolā.
4. Veikt pedagoģisko izmēģinājumdarbību un aprobēt izstrādāto didaktisko materiālu.
5. Analizēt pētījuma rezultātus un gūtos secinājumus apkopot diplomdarbā.

Veicot pētījumu, darba autore pievērsusi uzmanību ne vien radošās darbības veicināšanai, bet arī vērtīborientējošiem uzdevumiem, lai rosinātu skolēnos personisku ieinteresētību.

Diplomdarbā izmantotās pētniecības metodes:

1. Teorētiskās literatūras studijas.
2. Pedagoģiskā novērošana.

⁴ http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/dokumenti/metmat/latv_val_rez_sec_metmat.pdf, 53. lpp.

3. Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība.

4. Rezultātu analīze un izvērtējums.

Diplomdarba teorētiskā bāze veidota, balstoties uz mācību procesu reglamentējošajiem likumiem, tajos norādītajiem mērķiem un uzdevumiem, kā arī ieteikumiem. Tika pētītas jaunākās atziņas kreativitātes psiholoģijā (Bebre R., Rumpīte D. u.c.), radošā darbība pedagoģiskā aspektā (Andas Kudumas, Pola Kolarda atziņas u.c.), kā arī pievērsta īpaša uzmanība metodiskajai sistēmai, kas veicina kreativitātes potenciāla attīstību (piemēram, Žukovs L., Birziņa R. u.c.)

Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība notika Vecumnieku vidusskolas 11. klasē, kurā mācās 21 skolēns.

Diplomdarba struktūra. Diplomdarbu veido ievads, četras nodaļas un pielikumi. Pirmajā nodaļā tiek pētīta radošuma izpratne mūsdienās, jēdzieni, kas tiek lietoti, runājot par radošumu, bet otrajā nodaļā tiek aplūkots, cik aktuāli un nozīmīgi ir veicināt radošo darbību skolās. Tiek konstatēta reālā situācija un vēlamā. Trešajā nodaļā, kas sastāv no vairākām apakšnodaļām, tiek izstrādāta un aprobēta metodiskā sistēma pētāmās problēmas aspektā, ņemot vērā šīs klases skolēnu vecumposma īpatnības. Ceturtajā nodaļa tiek raksturota izmēģinājumdarbības norise un apkopoti rezultāti.

Secinājumos atklāti būtiskākie rezultāti un atziņas.

Diplomdarbam pievienots izmantoto avotu un teorētiskās literatūras saraksts un pielikumi.

1. RADOŠUMA JĒDZIENS UN TĀ IZPRATNE MŪSDIENĀS

Radošuma jēdziens mūsdienās aktuāls visās dzīves sfērās. Ja cilvēkam piemīt radošums, tas izpaužas ļoti dažādi – profesionālajā jomā, mājas iekārtojumā, apģērba izvēlē u.tml. Radošums ne vienmēr nozīmē kaut kā pavisam jauna, nebijuša radīšanu, tas var būt arī citāds skatījums uz noteiktām lietām, piemēram, kāda it kā neglīta tēla estetizēšana A. Čaka dzejā, neparasti vārdu savienojumi – mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi u.tml. Tādēļ radošuma jēdziens tiek definēts ļoti dažādi – radītspēja, jaunrade, radoša aktivitāte, ideju bagātība u.tml. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā (2000) radošums tiek skaidrots kā īpašība būt radošam, spēja radīt jaunas materiālās un garīgās vērtības vai sakārtot idejas un reālās īstenības parādības īpatnējās attiecībās, izteikt oriģinālas, interesantas domas, pieejas u.tml. Diplomdarbā tiks imantots arī jēdziens „kreativitāte” (no latīņu val. *creato* – ‘radīšana’) sinonīmiskā nozīmē. „Kreativitāte (..) aplūkojama no trim aspektiem: kā personības (individualitātes) īpašība, kā process un kā produkts. Kā personības īpašībai tai ir raksturīga oriģinalitāte, novatorisms, antikomformisms, drosme u.c. Kā procesu to raksturo radoša intuīcija, bagāta fantāzija, diverģentā domāšana, iedvesma, psihs plastiskums, zemapziņas un virsapziņas darbība. Radošu produktu dažādās nozarēs (mākslā, zinātnē, tehnikā u.c.) raksturo novatorisms un sabiedriskais nozīmīgums.”⁵ Tātad kreativitāte ir ļoti komplicēta, pētāma un attīstāma kopsakarā. Šīs noslēpumainās cilvēka īpašības pētīšanai pievērsušies gan psihologi, gan pedagogi u.c. speciālisti. Diāna Rumpīte rakstā „Novitātes kreativitātes teorijā”⁶ min A. Starko apkopotās galvenās kreativitātes teorijas un to grupējumus:

Psihoanalītiskās teorijas	Z.Freids (Freud) L.Kubje (Kubie) E.Kris (Kris) C.Jungs (Jung) A.Rotenbergs(Rothenberg) A.Millers (Miller)	Kreativitāti lielāmērā var izskaidrot ar zemapziņas un iepriekšapzinātiem procesiem.
Humānistiskās un attīstības teorijas	A.Maslovs (Maslov) C.Rodžers (Roger) J.Govans (Govan)	Kreativitāte ir dabīga attīstības komponente un/vai attīstās

⁵ http://www.lvasa.lv/files/file/Rita_Bebre_Kreativitate_un_skolotaja_personiba.pdf

⁶ http://lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Novitates_kreativitates_teorija.pdf

	L.Vigotskis(Vygotsky)	prognozējamās stadijās.
Biheviortiskās/ Asociatīvās teorijas	B.Skinner (Skinner) S.Medniks(Mednick)	Kreativitāte ir reakcija uz noteiktiem stimuliem.
Kreativitāte kā izziņa (kognīcija)	Dž.Gilfords (Guilford) D.Perkins(Perkins) R.Veisbergs (Weisberg)	Kreativitāti var izskaidrot ar kognitīviem procesiem. Ir iespējams, ka šos procesus var modelēt ar datoriem (M. Bodens (Boden), R. Šanks (Shank)).
Sistēmteorijas	D.Simontons (Simonton) D.Feldmans(Feldman) R.Steinbergs (Steinberg) T.Lubarts (Lubart) H.Grubers(Gruber) M.Čīksentmihalji(Csikszentmihalyi) H.Gardners (Gardner)	Kreativitāte saistīta ar elementu kompleksu mijiedarbību, kas var ietvert kognitīvos procesus, personības īpašības, kā arī mijiedarbību ar dažādām vidēm.

Vienalga, kuru no teorijām mēs izvēlamies, ir jāievēro vismaz trīs prioritātes kreativitātes attīstīšanā:

1. kreatīvai personībai ir jābūt zināšanām un kompetencei kādā jomā;
2. ir svarīgi zināt stratēģijas, kā izvirzīt jaunas problēmas un paraudzīties uz pētāmo problēmu jaunā veidā;
3. ir būtiski stiprināt indivīda motivāciju pat ilgstošai darbībai. (Starko)”

Daudz jautājumu vēl palikuši neatklāti, bet skaidrs, ka radošums lielākā vai mazākā mērā piemīt katram, tās var būt iedzimtas vai dzīves laikā attīstītas spējas. Šajā darbā uzmanība tiks pievērsta galvenokārt pedagoģiskajam uzdevumam – rosināt radošo darbību, tādējādi pilnveidojot radošās spējas, taču dabiskās, tas ir, ģenētiski iedzimtās, arī nevar neņemt vērā, jo tās ir būtiskas, veicinot skolēnā mērķtiecīgu kreativitātes potenciāla attīstību.

2. RADOŠUMA VEICINĀŠANAS NOZĪMĪBA UN IESPĒJAS SKOLĀ

„Radošums ir svarīgākā kompetence 21. gadsimta cilvēkam. Radošumu pieprasa dzīve un darba tirgus. Radošums nozīmē īpašu domāšanas, iemaņu un paradumu kombināciju, ko var izkopt gan indivīds, gan sabiedrība,” apgalvo Roberts Kīlis, un līdzīgi mūsdienās uzskata ļoti daudz cilvēku. Radošums tiek gaidīts no bankas darbinieka, sekretāres un skolotāja. Šis jēdziens ielauzies gandrīz visās cilvēkam svarīgās dzīves sfērās, un, ja tu gribi būt mūsdienīgs, tikt līdz dzīves straujajam ritmam, tev jāmacās būt radošam. Pols Kolards (Paul Collard), kas tiek uzskatīts par vienu no radošuma korifejiem Lielbritānijā, min Anglijas valdības veiktu pētījumu, kurā tika secināts, ka 60% darbavietu, kur strādās bērni, kuri šobrīd sēž skolas solā, vēl nav izgudrotas. Tas nozīmē, ka šīs darba vietas kādam ir jārada, un, iespējams, šo jauno industriju veidotāji var būt latvieši.⁷ Lai arī Latvijas izglītības sistēma paredz radošo spēju attīstību skolās, katrā mācību priekšmetā iekļaujot uzdevumus, kurus pildot skolēni apgūst radošas darbības pieredzi⁸, kā atzīst Kolards, kurš vada britu nacionālo radošuma, kultūras un izglītības organizāciju (*Creativity, Culture and Education*), kas ik gadu ievieš radošuma programmas vairāk nekā 2500 Anglijas skolās, tādējādi sasniedzot divus miljonus lielu bērnu un jauniešu auditoriju, un kura organizācijai katru gadu britu valdība piešķir 50 miljonu eiro lielu finansējumu ar mērķi integrēt radošās domāšanas metodes akadēmiskajā vidē, Latvijā šajā ziņā vēl daudz darba – sākot no skolotājiem līdz valdībai, tāpat izglītības sistēmai kā tādai. Ir svarīgi ieviest radošuma programmas skolās, ne tikai izmantot kādas vienas stundas metodes, jo ar regulāru, ilgstošu un pakāpenisku darbu skolēni var veiksmīgāk apgūt radošas domāšanas prasmes, spējas, turklāt ne tikai literatūrā, mākslā, mūzikā. Kolardu „izbrīnījis mācību priekšmetu skaits Latvijas skolās. Viņaprāt, tā vietā, lai mācītos 14 dažādus priekšmetus, lielāka uzmanība būtu jāpievērš padziļinātiem projektiem un zinātnes attīstībai. Viņaprāt, stundu saraksti ir tik pārblīvoti, ka tajos nepietiek vietas morāles un vērtību jautājumiem, kas šodien ir jo īpaši nozīmīgi, lai sabiedrība attīstītos veselīgi. Kā trīs būtiskās lietas, kas būtu jāapgūst skolās, Kolards min zināšanas, prasmes un attieksmi. Skolotājiem ir jābūt autoritātēm, jo bērni mēdz imitēt pieaugušos. Ja skolotājs pats nav radošs, elastīgs, zinošs un spējīgs pieņemt lēmumus, tad visdrīzāk to neprātīs arī audzināmais.”⁹ Kā minējusi Diāna Rumpīte, „lai sekmētu radošas individualitātes veidošanos, ir būtiski, kāds ir

⁷ <http://www.vissnotiek.lv/jauni-radosi-cilveki-%E2%80%93-latvijas-tirradnis/>

⁸ Žukovs L. Ievads pedagoģijā. R.: RaKa, 1997, 44. lpp

⁹ <http://www.vissnotiek.lv/jauni-radosi-cilveki-%E2%80%93-latvijas-tirradnis/>

pedagoga priekšstats par kreativitāti, tās lomu un īpatsvaru, kādas ir pedagoga zināšanas par tās attīstīšanas objektīvajām un subjektīvajām likumsakarībām”¹⁰. To apliecina arī Anda Kuduma: „Bieži vien skolotājs precīzi un burtiski vadoties pēc mācību procesu reglamentējošiem dokumentiem (Valsts izglītības stabdarta, mācību programmām, kas joprojām ir pārblīvētas ar faktoloģisku informāciju un ne vienmēr atbilst skolēnu vecumposu interesēm, spējām un vajadzībām), neatklājas kā radošā procesa veidotājs un ir pilntiesīgs tā dalībnieks. Ja skolotājs pats neatklājas kā mākslinieks, tad arī skolēnā nespēj ierosināt un atrast snaidošās radošās spējas un mākslinieciskos talantus.”¹¹ Skolēna radošās darbības rosināšana, neapšaubāmi, atkarīga no skolotāja personības, tas ir, no skolotāja paša radošuma, kurš, tāpat kā skolēnam, būtu nemitīgi jāpildveido. Interesanti vērot kāda pētījuma rezultātus par to, kā skolotāji izprot kreativitāti un kurus faktorus uzskata par būtiskākajiem radošuma veicināšanā. Tika aptaujāti vairāk nekā 1000 zviedru pedagogi, rezultātus apkopojusi Merilina Fraiere:

„Pētījuma rezultāti, kā skolotāji uztver kreativitāti, parādīti 1. tabulā.

1. tabula

<i>Aspekts</i>	<i>% no skolotāju skaita</i>
Iztēle	88,7
Orģinālas idejas	80,1
Pašizteiksme	73,7
Atklājums	65,4
Saikņu saskatīšana	65,4
Izgudrojums	61,4
Jauninājums (inovācija)	59,3
(..)	
Mistiski procesi	9,8
Taustāmi rezultāti	9,5

(M. Fryer, 1996)

Pētījumi ir pierādījuši, ka, ja pedagogi apzinās kreativitātes lomu un interesējas par to, bērnu kreatīvās domāšanas rādītāji strauji pieaug, pat ja to viņiem īpaši nemāca.

¹⁰ http://www.lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Mijiedarbiba_ka_radosas%2520.pdf, 1. lpp.

¹¹ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 70. lpp.

12 faktori, kurus aptaujātie skolotāji uzskatīja par būtiskākajiem kreativitātes sekmēšanā, parādīti 2. tabulā.

2. tabula

<i>Īpašība</i>	<i>% no skolotāju skaita</i>
Pašpaļāvības un pašapziņas veicināšana	99
Pamudinājums uzdot jautājumus	97
Radošs skolotājs	94
Brīvas izvēles darbošanās mājās	92
Uzdevumu izvēle	90
Atsaucīga un līdzdarbīga ģimene	89
Mācīšanās metožu izvēle	75
Neformāls mācīšanas stils	70
Provokatorisku jautājumu uzdošana	68
Uzdevumi bez novērtējuma	64
Panākumu izcelšana	60
Mērķu izvirzīšana	54

(M. Fryer, 1996)

Kreativitātes attīstīšanai piemīt kultūrvēsturiska konkrētība, kas atspoguļojas pedagoģiskajā procesā. To savā pētījumā akcentēja arī E. P. Torrans: dažādās kultūrvēsturiskajās valstīs skolotāju aptaujās parādījās dažādas vērtības, kuras veicina kreativitāti (dažas pat apšaubāmas un pat neproduktīvas).¹²

Tātad ir ļoti svarīgi ieviest vienotu programmu, kas būtu balstīta uz zinātniskiem pierādījumiem, nevis katra skolotāja individuālajiem pieņēmumiem, lai pedagogs varētu veiksmīgi operēt ar dažādām metodēm un paņēmieniem, pielāgojot tos tieši savai mācību situācijai, saviem izglītojamajiem un mērķtiecīgi rosinātu kreativitātes potenciāla attīstību savās mācību stundās, sākot no mazajām klasēm līdz vidusskolai, nepazaudējot un neapslāpējot to radošo brīvību, kas raksturīga maziem bērniem kā dabiska pasaules uztvere, izzināšana – metaforiskā domāšana.

B.Tainena grāmatā „Jūsu bērns spēj domāt kā ģēnijs” uzsver, ka šajā laikmetā, kad ar tādu degsmi uzņemam katru jauno tehnoloģisko izgudrojumu, mēs esam palaiduši garām pašu

¹² http://www.lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Mijiedarbiba_ka_radosas%2520.pdf (Publicēts žurnālā “Skolotājs”, Nr.6, 2001, 60.- 64.lpp.)

labāko tehnoloģijas daļu – mūsu bērnu apdāvinātību un radošās spējas. Mūsu pienākums ir dot bērniem tādu mācīšanās sistēmu, kas ļauj domāt kā ģēnijam, attīstīt viņu individuālās spējas un individualizēt mācīšanos, lai tā būtu visvairāk piemērota tieši viņiem, tikpat neatkārojama kā viņu ikšķa nospiedums.”¹³

Jauniešiem ir liels radošais potenciāls, to vienkārši ir jāatbrīvo un nedaudz jākontrolē”¹⁴, jārada atbilstoša vide, droši apstākļi, lai skolēns nebaidītos būt oriģināls, jānodrošina metodisko paņēmienu dažādība, lai ļautu attīstīt un pilnveidot savas radošās spējas ikvienam, ņemot vērā katra skolēna individualitāti un unikalitāti. Turklāt nepieciešams regulārs un pamatīgs, mērķtiecīgs darbs. Skolā šos uzdevumus lielākā vai mazākā mērā pilda gandrīz visi mācību priekšmeti, arī literatūra.

Lai mērķtiecīgi un rezultatīvi īstenotu radošās darbības mācību stundā skolā, svarīgi saprast, kā kreativitāte izpaužas nekontrolējamā, dabiskā vidē, piemēram, ģimenē, un kas ir šī procesa bremsējošie faktori. T. Emebaila min, ka „kreativitātes nogalinātāji” ir novērtējums, apbalvojums, sāncensība un ierobežota izvēle, arī tad, ja novērtējums ir pozitīvs¹⁵, tādā iekšējā motivēts cilvēks ir radošāks, brīvāks, atvērta, viņš nebaidās kļūdīties. Skolā tas būtu jāņem vērā – vēlme pēc labāka vērtējuma var radīt radošam procesam un videi neatbilstošus apstākļus, piemēram, skolēnā var rasties uztraukums, saspringums. Arī ierobežotība laikā to visu tikai pastiprina. Tā kā skolā jebkuru vērtējamu uzdevumu uzdod skolotājs, lai arī, iespējams, tiek piedāvāti dažādi radoši izpildes varianti, darbam jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Tas savā ziņā var būt bremsējošs faktors. Lai to padarītu „nemanāmāku” skolēnam, pats mācību process jāpadara pēc iespējas radošāks, nodrošinot atbilstošu vidi, radošās darbības daudzveidību metodikas izvēlē un atbilstību noteiktam vecumposmam. Svarīgi ievērot regularitāti un „pieradināt” skolēnus pie šādas mācīšanās. Lai to izdarītu, jāņem vērā pakāpenības princips gan vienas mācību stundas, gan tēmas ietvaros. Pēc E. Landau domām, „galvenie principi, kas būtu jāievēro pedagogiem, veicinot kreativitāti, ir šādi:

- a) izzinot nezināmo, sākt ar zināmo;
- b) gūt prieku no procesa, nevis tikai no sasniegumiem;
- c) mācīt uzdot jautājumus, nevis „iekalt” zināšanas un faktus;

¹³ <http://pudane.wordpress.com/2011/10/21/radosumskreativitate/>

¹⁴ <http://www.ludzasbjc.lv/uploads/news/26/ieteikumi-darbam-ar-jauniesiem.pdf>

¹⁵ https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true, 182. lpp.

- d) veicināt starpdisciplināru domāšanu;
- e) orientēt uz nākotni;
- f) mācīt ar spēles palīdzību;
- g) veicināt sociālu iesaistīšanos un individuālus sasniegumus.

T. Vards ierosina skolotājiem savu mācāmo priekšmetu saistīt ar ikdienas situācijām, tādējādi dodot iespēju, skaidrojot jauno tēmu, skolēniem izmantot praktiskus, taustāmus un viņiem tuvus piemērus.”¹⁶ „Bet bieži vien,” kā apgalvo Anda Kuduma, „skolotājs precīzi un burtiski vadoties pēc mācību procesu reglamentējošiem dokumentiem (Valsts izglītības standarta, mācību programmām, kas joprojām ir pārblīvētas ar faktoloģisku informāciju un ne vienmēr atbilst skolēnu vecumposu interesēm, spējām un vajadzībām), neatklājas kā radoša procesa veidotājs un ir pilntiesīgs tā dalībnieks. Ja skolotājs pats neatklājas kā mākslinieks, tad arī skolēnā nespēj ierosināt un atrisīt snaudošās radošās spējas un mākslinieciskos talantus”¹⁷, tad var rasties arī grūtības ar radoša darba vērtēšanu, lai gan pašlaik ir izstrādāti, pēc diplomdarba autores domām, labi vērtēšanas kritēriji, piemēram, pārspriedumam, stāstam un citiem radošās rakstīšanas veidiem.

„I. Lika (..) kā kreativitātes spēju novērtēšanas kritērijus min elastību, oriģinalitāti, ideju izstrādāšanu. (..) I. Lika skaidro, ka „kreativitātes noteikšanai tiek izmantotas speciālas aptaujas par dažādām situācijām, cilvēka jūtām, interesēm, uzvedības formām.””¹⁸

Diāna Rumpīte rakstā „Mijiedarbība kā radošas individualitātes attīstību veicinošs faktors” apgalvo: „Kreatīvās domāšanas paņēmieni ir apzinātas un mērķtiecīgas darbības jaunu ideju kombināciju radīšanā. Tie tiek plaši izmantoti kreatīvo problēmu risināšanā, kas var būt gan mērķis, gan līdzeklis kreativitātes attīstīšanai.

Plaši izplatītajā Kreatīvās Problēmu Risināšanas (KPR) modelī (Creative Problem Solving) (CPS) (S.J.Parnes,R.B.Noller, A.M. Biondi, 1977)” ir šādi posmi:

- nenokārtota jautājuma konstatēšana („mess-finding”) – akcentētas intereses un pieredze, reizēm – pamanīta situācija vai jautājums, kam nepieciešams rast risinājumu;
- faktu konstatēšana („fact-finding”) – tiek vākta informācija, apkopotas zināšanas, viedokļi, domas, jūtas par saskatīto neatrisināto jautājumu, situāciju; tas

¹⁶ https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true, 184. lpp.

¹⁷ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 70. lpp.

¹⁸ <http://pudane.wordpress.com/2011/10/21/radosumskreativitate/>

palīdz analizēt, noskaidrot situāciju un tuvoties problēmas risinājumam; atlasa informāciju pēc tās svarīguma konkrētās problēmas formulēšanai

- problēmas konstatēšana („problem-finding”) – problēmas būtības noteikšana, problēmas formulēšana
- ideju rašana („idea-finding”) – rast pēc iespējas vairāk ideju un alternatīvu, lai radītu daudzas un oriģinālas iespējas; izvēlas visnoderīgākās un interesantākās idejas
- risinājuma rašana („solution-finding”) – tiek rasti kritēriji, lai pārskatītu, izvērtētu, pilnveidotu idejas un alternatīvas
- risinājuma realizēšana („acceptance-finding”) – izvēlas vidaudzsološākos risinājumus, tiek apsvērtas risinājuma pielietošanas iespējas, izstrādājot darbības plānu to realizēšanai.¹⁹

Savukārt „E. Landau kreativitātes veicināšanas iespēju saskata pedagoga prasmē uzdot pareizus jautājumus un iemācīt to pašu darīt skolēniem. E. Landau ir pārliecināta, ka kreatīvas personības iezīme ir spēja jautāt, – tā sevī slēpj tādas īpašības kā zinātkāre, atvērtība jaunai pieredzei un pašpārliecinātība. Izšķiroša nozīme šādu īpašību izveidē ir izglītībai, konkrētāk, veidam, kādā jaunās zināšanas tiek integrētas uz veco zināšanu bāzes. E. Landau iedala secīgus šīs zināšanas tiek integrētas uz veco zināšanu bāzes. E. Landau iedala secīgus jautājumu līmeņus, kur pirmie līmeņi integrē jauno mācību saturu uz veco zināšanu bāzes, bet vēlākie līmeņi pauž kreativitāti, iesaistot iztēli, spriešanu un domas par nākotni. Ar aprakstošiem jautājumiem „kas, kurš, kur, kad, cik?” un cēlonības jautājumu „kāpēc?” tiek panākts, ka zināšanas integrē uz veco zināšanu bāzes. Ar subjektīviem jautājumiem („kādas ir tavas izjūtas par šo tēmu, kur tu esi saskāries ar šo tēmu savā dzīvē?”) aicina bērnu emocionāli iesaistīties, objektīvajām zināšanām kļūstot konkrētām un vairāk asociētām ar citām zināšanām. Kad jaunās zināšanas ir nostiprinājušās un bērns kļūst pārliecināts, ka viņš pārzina šo jautājumu, var iet tālāk un prasīt iztēles jautājumus (piemēram, „kas notiks, ja...?”), tad sprieduma jautājumus (piemēram, „kas ir svarīgākais, labākais?”). Un pašās beigās var uzdot nākotnes jautājumus (piemēram, „kā un kur vēl varētu pielietot šīs zināšanas?”). Nākotnes jautājumi ir vieni no svarīgākajiem, jo sniedz skolēnam cerību savu iesaistīšanos un sasniegumus saistīt ar nākotni un cilvēci. Autore norāda, kā būtu jāsākas un kā jābeidzas mācību stundai par kādu konkrētu tēmu. Pirms tēmas izklāsta skolēniem uzdod jautājumus: „ko mēs zinām par šo tēmu, ko tu domā par šo tēmu?” Šāda pieeja izaicina skolēnus radīt jaunas idejas un uzdot jautājumus. Stundai būtu jābeidzas ar jautājumiem: „par kādu

¹⁹ http://www.lvsa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Mijiedarbiba_ka_radosas%2520.pdf, 4. lpp.

jautājumu tu vēlētos uzzināt ko vairāk, vai tu vēlētos par šo jautājumu studēt universitātē?” E. Landau ir pārliecināta, ka bērnu iedrošināšana jautāt var palīdzēt saglabāt viņu dabisko zinātkāri, stimulēt iztēli un padarīt mācīšanās procesu baudāmu.”²⁰

Apskatīto radošās darbības veicinošo faktoru pamatā ir jautājums, pakāpenība un mērķtiecīga virzība uz sarežģītāku domāšanas līmeni, kas prasa daudz vairāk radošuma. Skolotājam jābūt ļoti prasmīgam, lai veiksmīgi virzītu un izvērstu šo procesu. Skolēns ir kā pētnieks, kas pats meklē atbildes, vāc un klasificē informāciju, pats rada idejas, izvēlas un pieņem lēmumus, līdz nonāk sintēzes līmenī, kas, pēc Čikāgas universitātes profesora Bendžamina Blūma 1956. gadā izstrādātās jautājumu klasifikācijas, ir viens no sarežģītākajiem domāšanas līmeņiem.

Līdz tam var nonākt, izmantojot dažādus kreativitātes potenciāla veicinošus paņēmienus, metodes. Diāna Rumpīte apgalvo, ka „kreativitātes sekmēšanas pamatu, it īpaši ideju rašanai, lielā mērā veido metaforiskā domāšana. Metaforas balstās uz analogiju vai salīdzinājumu, kāda cita priekšmeta vai parādības raksturīgo iezīmju attiecināšanu uz doto priekšmetu (parādību).”²¹ Skolotājs literatūras stundās (un ne tikai) var mērķtiecīgi attīstīt metaforisko domāšanu ar dažādiem vingrinājumiem vai izmantojot, piemēram, sinektikas metodes. „Vārds „sinektika” (synectics) cēlies no grieķu vārda „syn”, kas nozīmē „kopā”. Sinektika ir dažādu, acīmredzami nebūtisku elementu apvienošana.”²² Galvenie sinektikas principi ir „padarīt savādu par parastu” un „parastu par savādu” (Starko, 222.)²³

Šie un citi veidi, kā rosināt kreativitāti, atklājas dažādās stratēģijās. Turpmāk tiks uzskaitītas un īsi raksturotas daži izplatītākās, ko var izmantot ne tikai literatūras stundās, bet arī citos mācību priekšmetos. Piemēri balstīti uz Ritas Bebres atziņām un novērojumiem grāmatā „Kreativitātes psiholoģija”²⁴.

Nereti vienkāršākie metodiskie paņēmieni var būt arī efektīvākie, piemēram, vienkārša ideju radīšana, kad skolotājs lūdz skolēnam producēt pēc iespējas vairāk jaunu ideju, neizmantojot citas metodes, uzrāda ļoti labus rezultātus. Viena no veiksmīgākajām

²⁰ https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true, 183. lpp.

²¹ Rumpīte D. Mijiedarbība kā radošas individualitātes attīstību veicinošs faktors.

http://www.lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Mijiedarbiba_ka_radosas%2520.pdf, 5. lpp.

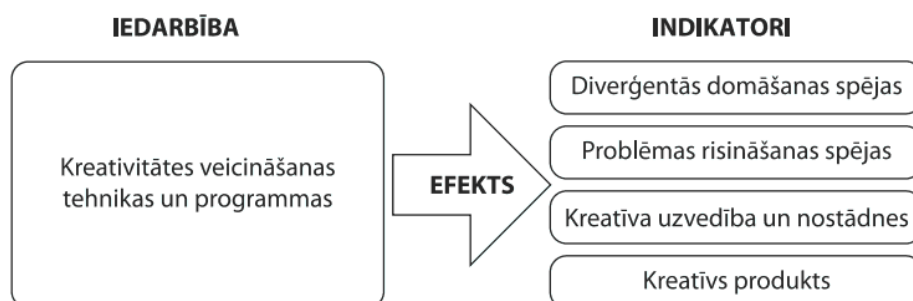
²² Turpat, 5. lpp.

²³ Turpat, 5. lpp.

²⁴ https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true 185. lpp.

stratēģijām, kā ģenerēt jaunas idejas, ir „Prāta vētra”. Kā darba autore novērojusi savā pedagogiskajā praksē, skolā to ļoti bieži izmanto, īpaši ierosināšanas fāzē. Skolēni tiek aicināti par kādu konkrētu jautājumu izteikt pēc iespējas vairāk ideju – jo to ir vairāk, jo labāk. „Būtiski vadītājam panākt, lai ir atbalstoša un neaizspriedumaina atmosfēra, kurā īstenojas četri pamatlikumi:

- a) tiek izslēgts kriticisms un jebkāda vērtēšana no vadītāja vai dalībnieka puses;
- b) bezrūpība ideju plūsmā ir atbalstāma;
- c) kvantitāte ir nepieciešama;
- d) tiek meklētas ideju kombinēšanas un uzlabošanas iespējas.

Pēc ideju ģenerēšanas grupas locekļi novērtē idejas atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem. (..) Lai arī „Prāta vētra ir ļoti efektīva stratēģija ideju ģenerēšanā, tai ir savi mīnusi. Galvenie mīnusi, kas izskaidro, kāpēc individuāli ģenerētas idejas ir produktīvākas par grupas ģenerētajām idejām, ir a) grupas locekļi mēdz „ieciklēties uz idejām”, kas atrodas vienas kategorijas ietvaros, b) ir novērojama sociālā inhibīcija c) kā arī novērojama sociālā slinkošana (Sawyer)”.²⁵ Kā liecina, diplomdarba autores novērojumi literatūras stundās, skolēni bieži ietekmējas no citu atbildēm. Šādi – kopdarbībā – ideju novitātei un oriģinalitātei ir samērā daudz bremzējošo faktoru, piemēram, sociālais statuss klasē. Ja kāds līderis pasaka interesantu domu, pārējiem gribas to papildināt vai vismaz virzīt domu šādā aspektā, tādēļ, tāpat kā citas metodes un paņēmienus, rūpīgi jāizvērtē arī „Prāta vētras” iedarbība, mērķis konkrētajās mācību situācijās.

²⁵ https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true, 186. lpp.

Idejas rodas uz kādu asociāciju pamata. Tās var būt neapzināti vai apzināti ģenerētas. Radošā potenciāla veicināšanai skolā var izmantot gan vienu, gan otru paņēmieni – Rita Bebre runā par inkubāciju – metodi, kura saistīta ar uzdevumu, kas nodrošina „relaksētu, neapzinātu vai automātisku mentālo darbību pēc tam, kad indivīdam nav izdevies atrisināt uzdevumu ar pirmo reizi. Šī metode var palīdzēt rasties jaunām, nejausām asociācijām, kas nevarētu rasties, ja indivīds koncentrējas uz viena veida risinājumiem.” Savukārt tā sauktās uzspiestās asociācijas ir metode, kad „idejas tiek radītas, balstoties uz objektiem, kas atrodas konkrētajā vidē.”²⁶

Interesanta metode ir SCANPER, kur S no angļu valodas „substitute” – aizstāt (piemēram: „ko citu varētu lietot šī priekšmeta vietā?”), C (combine) – kombinēt (piemēram: „kā apvienot dažādas lietas vienā?”), A (adapt) – adaptēt („vai ir kaut kas ļoti līdzīgs pēc būtības, ko būtu iespējams adaptēt šajā problēmas risinājumā?”), M (modify, magnify, or minify) – modificēt, palielināt vai samazināt („vai varam izmantot jau esošu ideju, to nedaudz pamainot atbilstoši situācijai?”), P (put to other uses) – izmantot to citiem nolūkiem, E (eliminate) – novērst vai izslēgt („bez kā mēs varam iztikt?”), R (reverse or rearrange) – apgriezt otrādi vai pārkārtot („vai ir iespējama cita kārtība, varbūt labāks risinājums būtu, ja sāktu no beigām un beigtu ar sākumu?”).

Atkarībā no tā, kāds ir mācību stundā sasniedzamais rezultāts, tiek izvēlētas atbilstošas mācību metodes, kuras, protams, var kombinēt.²⁷

<i>Mācību satura elementi</i>	<i>Mācību metodes</i>	<i>Apguves līmeņi</i>
Zināšanas	Izskaidrojoši ilustratīvā metode	<u>1.apguves līmenis</u> – zemākais – skolēni prot reproducēt iegaumēto
Darbības veidu pieredze	Reproduktīvā metode	<u>2.apguves līmenis</u> – skolēni spēj lietot zināšanas pēc parauga vai līdzīgās situācijās
Radošās darbības pieredze	Problēmmācību metodes: <ul style="list-style-type: none"> • problēmiskais izklāsts • daļēju meklējumu jeb 	<u>3.apguves līmenis</u> – augstākais – skolēni spēj lietot zināšanas, prasmes un

²⁶ Turpat, 185. lpp.

²⁷ http://skolai.daba.lv/proj_materiali/macibu_materiali/b/Tradic_macmetodes_prezent_rb_b.pdf (Albrehta, D. (1998). Pētīšanas metodes pedagoģijā)

	heiristiskā metode • pētnieciskā metode	iemaņas radoši jaunās, neordinārās situācijās
Emocionāli vērtējošās attieksmes pieredze	Pārdzīvojuma, emocionālās iedarbības metode	

Šādi uzdevumi skolēniem ne tikai attīsta („atbrīvo”) radošumu, bet māca domāt, turklāt spēj ieinteresēt skolēnu, jo izglītojamais iejūtas gandrīz kā pētnieka lomā, var pašapliecināties, pārcelt ierasto uz citu situāciju un tad prognozēt iespējamo risinājumu u.tml. Literatūrā tas var būt, piemēram, kāds konkrēts sižeta risinājums, kuru var piedāvāt skolēniem „pārcelt” uz citu situāciju, tādējādi attīstot skolēnos arī empātiju, kas ir īpaši svarīgi mācību stundās par dzejas lirisko varoni, jo, kā diplomdarba autore novērojusi, dzeju skolēniem ļoti grūti uztvert, pat sižetisku. Mēģinot raisīt līdzpārdzīvojumu, izjūtas, tiek rosināta arī kreativitāte. Kā apgalvo Anda Kuduma, „kreativitāte jeb radošums ir viss cilvēka emocionālās attieksmes un spēju kopums, kas ļauj attīstīt radošas domas, idejas vai iztēles veidolus.”²⁸ Radot skolēnos līdzpārdzīvojumu, tiek aktivizētas kādas noteiktas emocijas – katram, protams, citādas, nedaudz atšķirīgas –, tādējādi, piemēram, literatūrā analizētais darbs kļūst arī nozīmīgs, vērtīborientējošs. Pedagogam ļoti jāpiedomā, ne tikai izvēloties noteiktas metodes, paņēmienus un darba organizācijas formas, bet arī radot atbilstošu vidi. Literatūrā tas palīdz skolēniem izprast ne tikai kāda konkrēta daiļdarba saturu, formu un māksliniecisko izteiksmi, bet arī ļauj iedziļināties rakstnieka personībā un palīdz izprast daiļdarba rašanās iemeslus, apstākļus u.tml. Tas, protams, nav viegli izdarāms, jo vienam autoram tiek veltīts samērā maz stundu, bet, akcentējot skolēnu konkrētajam vecumposmam nozīmīgo, izmantojot dažādus un mūsdienīgus palīglīdzekļus, ir lielāka iespēja, ka izglītojamais spēs atklāt sevī ko jaunu, iepazīstot noteikto rakstnieku un viņa daiļradi.

Turpmāk tiks uzskaitīti daži populārākie didaktiskie līdzekļi, kā panākt iepriekš minēto rezultātu tieši literatūras stundās.

Visvairāk tiek praktizēta radošā rakstīšana. Tā ir „saistāma ar domrakstu mācības metodisko saturu, gan skolēnu radošās darbības, jaunrades stimulēšanas un motivācijas aspektiem”.²⁹ Mūsdienās izmanto dažādus radošās rakstīšanas veidus, piemēram, brīvais

²⁸ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 57. lpp.

²⁹ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 56. lpp.

raksts, pārspriedums, stāsts u.c. Eseja tiek rakstīta pat matemātikā un citos eksaktajos priekšmetos. Diplomdarba autores praksē, tiesa gan pamatskolas klasēs, skolēni rakstīja pasaku par darbības vārdu, bet kāda kolēģe ar sajūsmu stāstīja par savu „eksperimentu” matemātikas mācību stundā, kad izglītojamajiem bija jāraksta pasaka par trijstūri, ietverot visu mācīto vielu. Bija interesanti un radoši darbi, turklāt ļoti labi atklājās skolēnu zināšanas. Atklājās oriģinalitāte, kas pašlaik tiek uzskatīta par samērā lielu retumu visās vecuma grupās skolā. Skolēnus ir ne tikai grūti motivēt radošajam domāšanas procesam, bet trūkst līdzpārdzīvojamības, emocionālas ieinteresētības. Ja nav šo aspektu, domraksts būs bezpersonisks, trafarets u.tml. Valsts izglītības satura centra 2012. gada metodiskajā materiālā, kas veidots, ņemot vērā centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultātus un secinājumus, liecina par to, ka „joprojām vērojama tendence darbu rakstīt, it kā no malas raugoties, šajos gadījumos nav jūtama autora personība, skatījums.” Nereti no skolēniem dzirdama pat izteikta nevēlēšanās rakstīt kaut ko, kur nu vēl pārspriedumu, jo tas prasa piepūli, iedziļināšanos, ilgstošu koncentrēšanos, bet skolēni pieraduši (pieradināti!) visu darīt ātri un samērā daudz. Labi, ja viņš prot plānot gan laiku, gan darbu, bet – ja šī prasme nav tik attīstīta – skolēns apjūk, vairs nevēlas ieinteresēti strādāt, kur nu vēl rakstīt domrakstu. Parādās paviršība, domu ekonomija u.tml. „Skolēni tiek pārpildīti intelektuāli, bet bieži vien iztukšoti emocionāli, kam sekas ir vai nu nocietināšanās sevī, vai emocionāls trulums.”³⁰ Diplomdarba autore to novērojusi arī savā pieredzē un secinājusi, ka mūsdienās ļoti maz tiek pievērsta uzmanība garīgajām vērtībām. Ir dažādi projekti, konkursi, kas saistīti, piemēram, ar dabaszinībām, bet latviešu valodai, literatūrai atvēlēts maz. Pētījuma autores novērojumi liecina, ka skolēni ļoti labprāt piedalās dažādos konkursos, kas veltīti literatūrai, piemēram, eseju, dzejoļu rakstīšanā, tikai to ir samērā maz. Tātad radošās rakstīšanas jautājumam būtu jāpievērš lielāka uzmanība plašākā mērogā, dažādi motivējot skolēnus un varbūt pat veidojot kādas nometnes interesentiem.

³⁰ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 60. lpp.

3. DIDAKTISKĀ MATERIĀLA IZSTRĀDE UN APROBĀCIJA

3.1. Izmēģinājumdarbībā iesaistīto 11. klases skolēnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums pētāmās problēmas aspektā

Radošas domāšanas attīstīšana nepieciešama katrā vecumposmā – sākot no agras bērnības, kad liela loma ir iztēlei, kas palīdz izzināt pasauli, līdz pieaugušo statusam, kad kreativitāte var uzlabot dzīves kvalitāti gan emocionālā, gan materiālā ziņā. Savukārt jauniešu periodā (šajā darbā tie ir skolēni 17, 18 gadu vecumā), kad „būtiskākais process ir patības jeb identitātes meklēšana vai atrašana”³¹, ir ļoti svarīgi pastiprināti pievērsties radošo spēju attīstīšanā. „Abrahams Maslovs savā darbā „Jaunrade. Jaunrades attīstība” raksta: „Man ir sajūta, ka kreativitātes (radošās spējas) jēdziens un jēdziens veselās, pašaktualizējošās, pilnīgi cilvēcīgas personības, tuvinās viena otrai un, iespējams, izrādīsies, ka tas ir viens un tas pats.”³² Jaunrade un jauniešu patības meklējumi, atrašana ir cieši saistīti jēdzieni, jo, lai atrastu un pieņemtu kaut ko, nepieciešama izvēle. Jauniešiem ir atvērts skatījums uz pasauli, tāpēc raksturīga dziņa pēc dažādiem risinājumiem, lai patstāvīgi pieņemtu lēmumu. Tas saistīts ar „vajadzību apliecināt sevi, savu individualitāti ar oriģinalitāti domāšanā un darbībā. (..) Jaunieši ar attīstītām jaunrades spējām ir izteikti individuāli savos lēmumos, spontāni reakcijās, emocionāli, pašpārliecināti, neatlaidīgi.”³³

Lai veicinātu kreativitāti, literatūra kā mācību priekšmets skolā šeit var būt labs palīgs. Tā „vienlaikus ir gan nacionālo, gan vispārcilvēcisko vērtību izteicēja, uzkrājēja, tālākvirzītāja”³⁴, skolēnam piedāvā vērtīborientējošu, kritisku un kreatīvu skatījumu uz pasauli, tā nodrošina šim vecuma posmam tik svarīgo pašatklāsmi, pašnovērtējumu, patstāvību un citas personības veidošanās laikā tik būtiskās kategorijas.

Tā kā „jaunrade un oriģinalitāte jaunībā visciešāk saistīta ar personības identitāti, kura sāk noteikt cilvēka dzīves stilu, ietekmē profesijas izvēli, saskarsmi ar līdzcilvēkiem,

³¹ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 138. lpp.

³² <http://www.ludzasbjc.lv/uploads/news/26/ieteikumi-darbam-ar-jauniesiem.pdf>

³³ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 143. lpp.

³⁴ <http://www.skolenam.lv/lv/darbi/literatura>

vaļaspriekus, koptēlu vispār³⁵, literatūras stundās svarīgi izmantot atbilstošas metodes un paņēmienus, kas veicina radošu domāšanu, lai skolēns varētu izpausties pēc iespējas dažādi, tāpēc aplūkosim dažus pedagoģiskus līdzekļus, kā to var realizēt stundās, kas veltītas Aleksandra Čaka personībai un daiļradei. 17 līdz 20 gadu vecumā „jaunieši sāk nopietni aizdomāties par savu vietu dzīvē³⁶, tāpēc atsevišķi uzdevumi, kas tiks pētīti šajā darbā, iepazīstot latviešu dzejnieku, veltīti tieši personības identitātei, individualizācijai, pašanalīzei un pašrealizācijai:

- 1) dzejnieka personības, dzīvesgājuma iepazīšana un salīdzināšana ar sevi, savas personības kvalitāšu nosaukšana, analīze un pašnovērtējums; nākotnes plānu apzināšanās, ņemot vērā savas pašreizējās rakstura īpašības un intereses, tātad savā ziņā arī „profesijas izvēles saskaņošana ar pašnovērtējumu un pretenziju līmeni³⁷, kas 15–18 gadu vecumā ir ļoti nozīmīga;
- 2) skolēna pašvērtējuma celšana, virzot uz domu, ka katrs var kļūt par kaut kādā tikai viņam raksturīgā ziņā lielu cilvēku – gan iekšējās pasaules bagātībā, gan ārējās izpausmēs, piedaloties sabiedrībai un laikmetam nozīmīgu kategoriju uzlabošanā, attīstīšanā un, iespējams, gūstot arī plašu popularitāti, jo katrs ir unikāls kā fizioloģiski, tā ģenētiski;
- 3) salīdzinot Aleksandra Čaka mīlestību pret Rīgu, savas dzimtās vietas, dzīvesvietas vērtības saskatīšana un nostiprināšana apziņā kā palīgs skolēna patības meklēšanā un atrašanā, jo pilnvērtīgai cilvēka pašapziņai, attīstībai nepieciešama ne tikai tagadnes realizācija, nākotnes perspektīva, bet arī stingri pamati, tas ir, spēja novērtēt savu pagātņi, izvērtēt atmiņas, apzināties savas izcelsmes un dzīves vietas, vides nozīmi; prasme saskatīt raksturīgo, īpašo, skaisto, pievērsties pozitīvajam un viso to mēģinot ietērpt tēlainā valodā.

Pētāmā 11. klase, kurā mācās 21 skolēns (8 meitenes un 13 zēni), tātad pietiekami daudz, lai atklātos individuālā dažādība un būtu interesanti vērot kolektīvu.

³⁵ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 143. lpp.

³⁶ <http://www.ludzasbjc.lv/uploads/news/26/ieteikumi-darbam-ar-jauniesiem.pdf>; 3. lpp.

³⁷ <http://www.misterija.info/index.php/psihologija/1070-pusaudzu-un-jauniesu-vecumposma-psihiskas-attistibas-ipatnibas>

Klasē vidējā atzīme šobrīd latviešu valodā ir 5,66, bet literatūrā – 6,72 balles. Latviešu valodā labākā atzīme ir skolniecei A – 8 balles, bet literatūrā – skolniecei B – 9,33 balles. Literatūrā pašlaik divi skolnieki ir nesekmīgi, bet latviešu valodā zemākais vērtējums ir 4,50. Sekmes parasti ir līdzīgas abos priekšmetos, piemēram, jau minētā skolniece A uzrāda labus rezultātus arī literatūrā, turklāt aktīvi piedalās ar literatūru saistītos pasākumos. Skolniece A un skolniece C šogad ieguva godalgotas vietas novada skatuves runas konkursā. Kopumā par literatūru kā mācību priekšmetu neatsaucas īpaši pozitīvi, daudziem nepatīk lasīt, vispār nelasot. Tas izpaužas arī vērtējumā, lai gan skolotāja dažādi mēģina veicināt lasītpraksi, nereti padarot to par mērķi, nevis līdzekli, piemēram, pārbaudes darbā sīki atprasa lasīto. Tas, protams, neatbilst radošas lasīšanas principiem, bet bieži vien ir vienīgais veids, kā skolēnu piedabūt izlasīt noteiktu daiļdarbu vai pat tā fragmentu. Savukārt radošā rakstīšana lielās apjomos, piemēram, pārspriedums, šajā semestrī netika rakstīts, lai gan nelielus darbus raksta katru mēnesi, piemēram, brīvos rakstus, esejas u.c.

Uzsākot vērošanas praksi, šie skolēni atklāja sevi ne no labākās puses. Pirmie iespaidi par klasi – samērā nedisciplinēti, īpaši neklausā savu skolotāju, pret atsevišķiem skolēniem (meiteni D) dažī izturas necienīgi, rupji; nelasa literatūru, nepilda mājās uzdoto. Tomēr veiksmīgi sadarbojas stundās – patīk pāru, grupu darbi, kad var kopīgiem spēkiem nonākt pie atbildes, nemitīgi papildina cits citu. Savās vadītajās mācību stundās pamanīju, ka skolēni paslavē, ja kādam labi veicies, reizēm skan pat aplausi un ovācijas. Rodas iespaids par tādu nepiespiestu gaisotni, kas, liekas, laba augsne radošam darbam, jo skolēni parasti nebaidās pateikt savu viedokli, būt oriģināli un citādi, piemēram, sacerēt dzejoli par sev tuvām lietām un prezentēt to visas klases priekšā, tātad parādās uz pašapziņas celšanu, pašapliecināšanos. Tāpēc man kā praktikantei un diplomdarba „Radošās darbības rosināšana A. Čaka personības un daiļrades iepazīšanas stundās 11. klasē” autorei bija labi priekšnoteikumi skolēnu jaunrades pētīšanai.

Jauniešu gados būtiskākā ir sava „es” meklēšana un atrašana, „jaunrade un oriģinalitāte jaunībā visciešāk saistīta ar personības identitāti, kura sāk noteikt cilvēka dzīves stilu, ietekmē profesijas izvēli, saskarsmi ar līdzcilvēkiem, vaļaspriekus, koptēlu vispār”³⁸, tāpēc šajā vecumā ir ļoti svarīgi veicināt kreativitātes attīstību.

Skolēni labprāt darbojas stundās, bet nepilda mājās uzdoto, lai šis darbs veido kopvērtējuma atzīmi. Klases audzinātāja (mana skolas mentore) nemitīgi atgādina, sūta e-

³⁸ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 143. lpp.

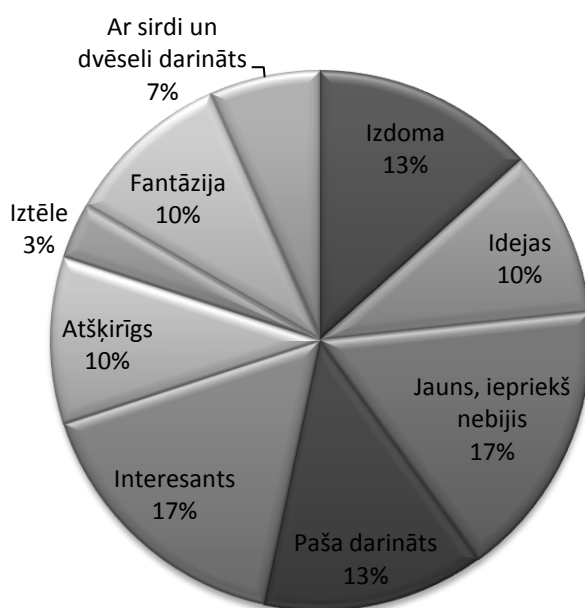
klasē vēstules, bet vienalga kāda daļa neliekas par to ne zinīs – savu radošo darbu prezentācijas ieilgst vairākās stundās. Skolēniem trūkst apzinīguma. Lai arī šajā vecumā ir vajadzība apliecināt sevi, savu individualitāti ar oriģinalitāti domāšanā un darbībā, skolēns jau ir morāli nobriedušāks, ir samazinājušās konfliktsituācijas ar pieaugušajiem, arī skolotājiem, puisos varēja manīt pretestību, īpaši vienā skolniekā E, kas uzrāda ļoti labas sekmes daudzos priekšmetos, aktīvi piedalās olimpiādēs, konkursos un gūst arī labus rezultātus. Dažos uzdevumos parādījās analītiskums un radošums, klases izstādē par jaunrades uzdevumu viņš pat ieguva pirmo vietu, taču jūtama pretestība. „Jaunieši ar attīstītām jaunrades spējām ir izteikti individuāli savos lēmumos, spontāni reakcijās, emocionāli, pašpārliecināti, neatlaidīgi.”³⁹ Iespējams, atsevišķi metodiskie paņēmieni šo personu vienkārši neieinteresē, tāpēc svarīgi mācību darbā piedāvāt pēc iespējas dažādākas metodes, jo radošs darbs ir individuāls darbs, katra unikalitātes rādītājs.

Raksturojot kopumā klasi, tās skolēnus pēc savas prakses, jāsaka – Vecumnieku vidusskolas 11. klasē mācās gudri, radoši, pozitīvi noskaņoti skolēni, kuri labrāt iesaistās kādos jaunrades darbos, lai apliecinātu savas spējas, atklātu sevī kaut ko jaunu, jo viņi vēl ir sava „es” meklējumos, risina cilvēkam nozīmīgas tēmas un iepazīst pirmās mīlestības skaistumu.

3.2. Pētāmās klases priekšstati par radošu darbību vidusskolā

Radošuma jēdzienu, kā rāda veiktā aptauja, konkrētās 11. klases skolēni saista ar kaut kā jauna izdomāšanu, fantāziju, lielu izdomu un idejām, iziešanu ārpus rāmjiem, arī ar to, ko „cilvēks dara ar visu savu sirdi un dvēseli”. Pēc aptaujas datiem (aptaujā piedalījās 18 skolēni no 23) tika izveidots kopsavilkums, kurā atklāts, ar ko skolēni saista jēdzienu „radošums”:

³⁹ Turpat, 143. lpp.

Var secināt, ka skolēni radošumu galvenokārt izprot kā individuālu procesu, kura laikā tiek darināts kaut kas jauns, iepriekš nebijis. Tas, protams, ir arī atšķirīgs. Interesanti, ka tikai viens skolēns radošumu bija saistījis ar iztēli.

Atbildot uz jautājumu – kurš mācību priekšmets tev liekas visradošākais un kāpēc –, skolēnu atbildes bija ļoti līdzīgas – 13 minēja vizuālo mākslu, jo tad var daudzveidīgāk izpausties, justies brīvāk, izpaust sevi un savas jūtas, bet tikai 3 skolēni minēja literatūru. Viens piezīmējis – „kādreiz, kad rakstījām domrakstus, pasakas”, cits – jo šeit var izpaust sevi, savas emocijas. Te atklājas liela problēma – skolēni literatūru neuzskata par īpaši radošu mācību priekšmetu, acīmredzot radošajai darbībai netiek veltīts pietiekami daudz uzmanības. No literatūras radošuma ziņā tālu neatpaliek arī ķīmija un fizika, kulturoloģija, kas tika nosaukti 2 reizes.

Nākamais jautājums anketā: „Nosauc dažus radošus darbus/uzdevumus, ko var veikt literatūras stundās!” Visvairāk – 14 skolēnu atbildēs – bija minēta radošā rakstīšana (stāsti, dzejoļi, pasakas, domraksti, pārdomu darbi, pat lugas). Tas arī ir viens no radošo uzdevumu visizplatītākajiem veidiem, biežāk izmantotajiem un pazīstamākajiem, tiek lietots arī citos mācību priekšmetos, ne tikai latviešu valodā un literatūrā. Īpaši tiek attīstīts, jo ir dažādu pārbaudes darbu un eksāmenu sastāvdaļa. Otrs populārākais radošais darbs (to nosauca 4 skolēni) – lugu izspēlēšana. Skolēni vēl minēja lasīšanu un pēc tam atziņu veidošanu,

secināšanu, viedokļa izteikšanu. Kādā atbildē skanēja vēlme pēc tādas mācību literatūras, kas ir tuva reālajai dzīvei, kas piesaista.

Pēdējā jautājumā „Kādus radošus uzdevumus tev vislabāk patīk pildīt literatūras stundās? Kāpēc?” atklājās nepatīkams pārsteigums (vismaz diplomdarba autorei) – daudzās skolēnu atbildēs bija jūtama nepatika pret literatūras stundu kā tādu, lai arī tas nebija jautāts. Ieskatam dažas atbildes:

- *Nepildu. Nepatīk.*
- *Nepatīk, jo nepatīk man literatūra.*
- *Gulēt un klausīties skolotājas norādēs un uzdevumos!*

Daži vispār labprātāk neko nedarītu, tas ir, nepiepūlētos domāt, rakstīt, bija jūtams slinkums.

- *Gulēt un klausīties skolotājas norādēs un uzdevumos!*
- *Man nepatīk neko pildīt, bet skatīties filmas, jo tās ir interesantākas. Kā arī prezentācijas ir interesantākas, nekā tikai klausīties, ko skolotāja stāsta.*
- *Nav tādu. Vislabāk sēžu un lomās lasu fragmentus no grāmatām.*
- *Pārrunāt lietas ar draugiem.*

Tikai daži minēja radošo rakstīšanu, kā arī kolāžu un prezentāciju veidošanu. Tātad daudziem skolēniem šajā klasē ir izteikta nepatika pret literatūru, nevēlēšanās kaut ko domāt, rakstīt, jo tas nešķiet interesanti. Šis vārds „interesanti” izskan vairākās atbildēs, un tā vien šķiet, ka skolēni no šī priekšmeta gaida kaut ko vairāk, nekā tiek piedāvāts. Izskan vēlme pēc praktiskām nodarbēm, pēc tādām, kas saistītas ar skolēniem svarīgo, aktuālo. Tas diplomdarba autorei deva papildu stimulu pētīt skolēnu reakciju un darbību, pildot dažādus radošus uzdevumus.

3.3. Metodiskās sistēmas izstrāde, aprobācija

Metodiskā sistēma, kā veicināt skolēnā radošo potenciālu, iepazīstot A. Čaka personību un dzeju, tika aprobēta piecās literatūras mācību stundās. Skolēni tika informēti, ka piedalīsies pedagoģiskajā izmēģinājumdarbībā.

Visās mācību stundās aprobēto materiālu vieno kopīga tēma – Aleksandra Čaka personība un daiļrade, īpaši akcentējot tieši dzeju. Katrai mācību stundai tika izvirzīts temats, kas atbilst Vispārējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugam (1. variantam): A. Čaka savdabīgais pasaules redzējums dzejoļu izlasē „Mana paradīze”; pilsētas daudzveidīgais un spilgtais tēls; latviešu strēlnieku varoņdarba nemirstības atklāsme A. Čaka poēmā „Mūžības skartie”.⁴⁰ Atbilstoši tematam tika tika izvirzīti mērķi un uzdevumi, kas izvēlēti ar nolūku rosināt dažādas radošās darbības. Tika izstrādāta metodiskā sistēma, kas balstīta skolēna individuālajā darbā, lai uzsvērtu izglītojamā individualitāti gan A. Čaka personības uztverē, gan daiļrades līdzpārdzīvojuma radīšanā, lai skolēns uztvertu šo procesu kā savas pilnveides iespēju, lai, iepazīstot dzejnieku, atklātu sevī ko jaunu, attīstītu savu kreativitātes potenciālu.

Darbā tika izmantotas šādas metodes:

- Izskaidrojoši ilustratīvā – tiek piedāta jauna informācija gatavā veidā, piemēram, iepazīstot A. Čaka biogrāfiju un literāro devumu, poēmas „Mūžības skartie” vēsturisko fonu u.tml.; skolēni informāciju uztver, apjēdz un patur savā atmiņā. Viņi veic zināšanu apguves pirmā līmeņa darbības: klausās, skatās, tausta, manipulē ar priekšmetiem un zināšanām, lasa, novēro, saista jauno informāciju ar jau agrāk apgūto un iegaumē.
- Problēmmācību – skolēni spēj lietot zināšanas, prasmes un iemaņas radoši jaunās, neordinārās situācijās, piemēram, dzejoļa sižetu atdzīvināt prozā – uzrakstīt stāstu ar turpinājumu, piešķirot darbojošajām personām vārdus, dažādas iezīmes, tādējādi izvēršot situāciju jaunā kvalitātē.

⁴⁰http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_1variants_200508.pdf, 21. lpp.

- Pārdzīvojuma, emocionālās iedarbības metode, mēģinot rosināt skolēnos ieinteresētu attieksmi, jo radošums bez emocionālas ieinteresētības nevar atrisīties un veiksmīgi realizēties.

D. Albrehta⁴¹ apgalvo, ka ieinteresētu attieksmi var rosināt

- ar jaunu informāciju, radot pārsteiguma momentu,
- izmantojot efektīvu demonstrējumu, piemēram, apgūstot „Mūžības skarto” vēstures fonu, tika parādīts video par latviešu strēlniekiem, to gaidām emocionāli spēcīgas latviešu karavīru dziesmas pavadījumā,
- izceļot objekta nozīmīgumu, piemēram, atklājot skolēniem A. Čaka dzejoļa „Miglā asaro logs” folklorizēšanos tautā un dziesmas versiju,
- akcentējot domas un parādības paradoksālumu, piemēram, salīdzinot A. Čaka dzejas varoņa tēlu no dažādiem skatpunktiem un pašu Čaku,
- atklājot iespējas, kā skolēni varētu likt lietā savus spēkus, savu patstāvīgo darbību, lai iegūtu unikālus rezultātus, tātad izmantojot savas iegūtās un esošās zināšanas un prasmes, piemēram, A. Čaka dzejoļa analizē, sacerēt pašiem savu dzejoli par sev tuvu pilsētu, ciemu vai kādu citu vietu.

Metodiskā sistēma tika izstrādāta, pamatojoties uz J. A. Komenska didaktikas zelta likumu „jo daudzveidīgāka ir mācību vielas jutekliskā uztvere, no noturīgāk viela tiek apgūta.”⁴², tāpēc radošās darbības rosināšanā tika izmantoti dažādi metodiskie paņēmieni, piemēram, demonstrējumi, vizualizēšana, literatūru sasaistot ar citiem

mācību priekšmetiem. Mācību stundās skanēja dažāda mūzika – sākot no latviešu karavīru dziesmām, romancēm līdz repam, skolēni varēja izpausties arī krāsainībā un krāsās (ko daži šajā klasē uzskata par radošāko procesu) – tika ilustrēti pašu rakstītie stāsti, skicēts monētas „Miglā asaro logs” dizains, kā arī veidota starppriekšmetu saikne ar vēsturi, atklājot „Mūžības skarto” saturu, dažādās demonstrācijās, uzskates materiālos. Tas viss palīdzējis radīt atbilstošu vidi radošajām darbībām, protams, padarījis mācību procesu interesantāku un tādējādi iegūtās zināšanas – noturīgākas atmiņā. Lai skolēni nezaudētu interesi, skolotāja mācību stundās izmantojusi jautājumus, lai sasaistītu apskatāmo problēmu ar skolēnu dzīvi, praktisko. Šādi skolēni tika mudināti radoši domāt, iejūtoties citā situācijā un atklājot

⁴¹ 1998, Pētīšanas metodes pedagoģijā;

http://skolai.daba.lv/proj_materiali/macibu_materiali/b/Tradic_macmetodes_prezent_rb_b.pdf

⁴² Žukovs L. Ievads pedagoģijā. R.: RaKa, 1997, 67. lpp.

personīgo pieredzi un uzskatus. Kā tika novērots, šādi jautājumi skolēnus ļoti ieinteresēja, jo A. Čaka atklātā problēma pēkšņi kļuva izglītojamajiem saprotamāka un aktuālāka. Tā tika risināti dažādi vērtīborientējoši jautājumi. Tas saistīts ar konkrētās klases vecumposmu. Jaunieši „prot izvirzīt hipotēzes, improvizēt par dažāda satura informāciju, spēj atrast nestandarta risinājumus, ietvert savas problēmas vispārīgu problēmu kontekstā. Taču jaunieši problēmu risināšanā ir individuāli izvēlīgi, viņi galvenokārt pievēršas tām darbībām, kuras paši novērtē kā svarīgas. Tas saistīts ar jauniešiem aktuālo radošo pieeju, jaunradi, t. i., vajadzību apliecināt sevi, savu individualitāti ar oriģinalitāti domāšanā un darbībā.”⁴³

Diplomdarbā pētītās metodes balstītas radošas darbības rosināšanā. Zināšanu apguve tika pakārtota Andas Kudumas atziņai, ka „mūsdienu izglītības sistēmā par perspektīvu atzītā kognitīvās psiholoģijas radītā mācīšanās teorija sevī slēpj vēl neizmantotas potences tieši attiecībā uz indivīda iekšējo emocionālo resursu izmantojumu mācību procesā”⁴⁴, tādējādi veidojot radošam mācību procesam atbilstīgu vidi un apstākļus.

Nozīmīga loma tika veltīta arī radošajai rakstīšanai – gan brīvā formā, gan rakstot stāstu, jo „radošā rakstīšana ir viens no produktīvākajiem radošās domāšanas attīstīšanas veidiem, kurā skolēnam iespējams integrēti izmantot racionāli loģiskās un asociatīvi tēlainās domāšanas mehānismus, emocionālos stāvokļus.”⁴⁵ Mūsdienās ir izstrādāti kritēriji radošās rakstīšanas novērtēšanai. Tas ļoti atvieglo skolotāju darbu, un arī skolēniem atvieglo uzdevumu, jo ir skaidras prasības, zūd nedrošība, ka darbs tiks vērtēts subjektīvi.

Diemžēl, kopumā raugoties, radošos darbus nav tik vienkārši novērtēt. Novērtējums – vienalga, pozitīvs vai negatīvs, tiek uzskatīts par idejas rašanās bremsējošu faktoru, tāpēc gan radoša rakstīšana, gan lasīšana jāuztver kā līdzekļi, nevis mērķi.⁴⁶ Sākuma posmā, kad idejas tiek ģenerētas, svarīgi neapslāpēt šo procesu ar jebkādu vērtējumu, bet vēlāk, lai noturētu skolēna uzmanību, „interesi uztur cilvēka spēju uz noteiktu darbības veidu stimulēšana, labvēlīga attieksme vai atzinība”⁴⁷. Lai skolēni savu radošo darbību varētu atklāt un nebaidītos no vērtējuma konkrētajā brīdī neesošas iedvesmas dēļ (jo iedvesmu ne vienmēr var mākslīgi veicināt ar dažādiem paņēmieniem un atbilstošas vides radīšanu, to var ietekmēt, piemēram, tās dienas notikumi, skolēna individuālie pārdzīvojumi), beigu vērtējumu

⁴³ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 142. lpp.

⁴⁴ Kuduma A. Radošā rakstīšana: problēmas un risinājumi//Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. LVA, 2011, 58. lpp.

⁴⁵ Turpat, 59. lpp.

⁴⁶ Turpat, 61. lpp.

⁴⁷ Turpat, 60. lpp.

skolēniem veido kopvērtējums par vairākiem atsevišķiem un dažādiem radošiem darbiem, ļaujot nopelnīt skolēnam 10 balle. Tas dod iespēju pašapliecināties katram, jo skolēni var izpaust savas stiprās puses un attīstīt vājās, kā arī nodrošina pastāvīgu un regulāru vērtēšanu.

Veidojot metodisko sistēmu A. Čaka personības un daiļrades iepazīšanai 11. klasē ar nolūku rosināt skolēnu radošo darbību, tika pievērsta īpaša uzmanība izglītības saturā norādītajām pamatprasībām mācību priekšmeta apguvei, kas atbilst mācību satura komponentam „Radošā darbība”:

- izprot literatūras un citu mākslas veidu uztveres atšķirību;
- apzinās literāro darbu lasīšanu kā savas pilnveides iespēju;
- apzinās un izjūt literārā darbā ietvertās garīgās vērtības;
- izvēlas un ar izpratni lasa dažādu virzienu, veidu un žanru literāros darbus;
- analizē un vērtē savu lasīšanas pieredzi;
- raksta dažādus tekstus (recenzijas, pārspriedumus, pētnieciskos un jaunrades darbus), izkopjot individuālo stilu;
- apzinās vajadzību vērtēt un pilnveidot savas radošās prasmes.⁴⁸

⁴⁸ <http://likumi.lv/doc.php?id=181216>

4. IZMĒĢINĀJUMDARBĪBAS REZULTĀTU ANALĪZE

Pirmajā stundā piedalās 18 skolēni. Lai iegūtu informāciju par skolēnu priekšstatiem par radošum, tā izpausmi dažādos mācību priekšmetos, īpaši literatūrā, kā arī – lai noskaidrotu izglītojamo attieksmi pret radošiem uzdevumiem literatūrā, skolēni piedalās aptaujā, kuras rezultāti aprakstīti pētījuma darba 3.2. nodaļā.

Mācību stundas apvieno kopīga tēma – Aleksandra Čaka personība un daiļrade, taču katrai stundai ir savs temats un mērķis, kas sasniedzams mācību stundā.

Pirmās stundas temats ir „Aleksandra Čaka dzīves gājums un literārais devums”. Stundā izvirzītais mērķis: gūt priekšstatu par Aleksandra Čaka personības iezīmēm un izpausmi, pētot dzejnieka dzīves datus un literāro devumu un skatoties mācību filmu.

Uzdevumi:

- veicināt prasmi rakstīt CV, atlasot svarīgāko informāciju tekstā par Aleksandru Čaku;
- attīstīt prasmi vērtēt rakstura iezīmju veidošanos, personības izpausmes literārā jomā, ņemot vērā dzīves datus;
- veicināt skolēnu pašvērtējumu – pašraksturojumu;
- attīstīt radošo domāšanu – sacerēt pasaku par Aleksandru Čaku.

Skolotāja aicina skolēnus doties improvizētā ceļojumā uz Latvijas salīdzinoši neseno pagātņi un iepazīt vienu no lielākajiem latviešu dzejniekiem, mēģinot iejusties viņa daiļradē. Skolotāja stāsta:

„20. gs. 20.–30. gadi bija laiks, kad Latvijas literatūrā un mākslā radās pasaules līmeņa daiļdarbi; tas bija laiks, kad dzīvoja un radīja tie, ko šodien mēs dēvējam par klasiķiem. Studējuši labākajās Eiropas augstskolās, regulāri ceļojot un strādājot augstskolās, liela daļa no viņiem bija cieši saistīti ar pasaules mākslas strāvojumiem un jaunākajām tendencēm.

Cilvēks, kuru mēs iepazīsim, ir viena no šādām lielām personībām latviešu literatūrā, tāds, kas ar savu radošo darbību izgājis arī ārpus Latvijas robežām.”

Lai ieinteresētu skolēnus un reizē iepazītu katru tuvāk, skolotāja turpina un uzdod uzdevumu: „Ja cilvēku drīkstētu raksturot četros vārdos, šim atbilstu jēdzieni *dzeja, mīlestība,*

Rīga, bohēma. Varbūt zināt, par kuru latviešiem nozīmīgu personību es runāju? Kāda ir viņa profesija?" Kāds skolēns nosauca „Čadarainis”, vēl kāds piebalsoja, ka tas ir Aleksandrs Čaks. Skolēni bija dzirdējuši, ka dzejnieks rakstījis par pilsētu, bet neko vairāk nezināja pastāstīt.

Nākamais uzdevums – jāapdomā un pēc skolotājas lūguma katram skolēnam jānosauc četri līdz pieci jēdzieni, kas raksturo tieši viņu. Kad viens skolēns nosaucis sev raksturīgo, pārējiem uzdevums minēt profesijas, kas atbilstu šīm īpašībām, interesēm. Atbildot uz skolotājas jautājumu, skolēni secināja, ka pēc šiem dažiem vārdiem var noteikt pat iespējamo profesiju. Šajā vecumā, kā zināms, notiek profesijas izvēle – savas sociālās „pielietojamības” izvēle⁴⁹, tāpēc skolēnus tas acīm redzami aizrāva, un šis process nedaudz ieilga.

Skolotāja izdala skolēniem materiālu, kurā minēti Aleksandra Čaka dzīves dati, daiļrades nozīmīgākie veikumi. Skolotāja lūdz uzrakstīt dzejnieka CV un papildina ar stāstījumu par biedrību „Zaļā vārna”.

Skolotāja uzdod jautājumus:

1. Palūkojiet, vai A. Čaka profesionālā nodarbošanās saskan ar viņa izglītību?
2. Kā Čaka dzīves gaitas ietekmējušas viņa daiļradi?
3. Kā dzejnieks gājis uz savu mērķi?
4. Vai notikumi dzīvē palīdzējuši vai, tieši pretēji, bremsējuši viņa talanta izpausmes? Miniet konkrētus piemērus!

Skolēni nonāk pie slēdziena, ka dzīvē var visādi klāties, var būt nepareizas izvēles, bet, ja pieturēsies pie tā, kas patīk un interesē, pilnveidojot savas prasmes un zināšanas neatkarīgi no apstākļiem, sasniegs iecerēto. Aleksandra Čaka gadījumā tā ir literārā darbība. Skolēni minēja tādas īpašības kā neatlaidība, mērķtiecība, drosme u.tml. Skolēni varēja izsekot līdz šim ceļam un pēc skolotājas ierosinājuma pārdomāt savu mērķtiecību ceļā uz saviem sapņiem.

Tad skolēniem uzdevums brīvā raksta formā raksturot Čaku, ņemot vērā viņa dzīves datus. Skolēni lasa uzrakstīto, cits citu papildinot. Lielākā daļa savās atbildēs bija ļoti lakoniski, tikai daži bija izvērсуši plašāku raksturojumu. Salīdzinājumam:

- *Aleksandrs Čaks bija mērķtiecīgs cilvēks. Viņš aizrāvās ar literatūru.*

⁴⁹ Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 147. lpp.

- *Dzejnieku Aleksandru Čaku raksturotu kā daudzpusīgu. Viņu interesēja gan cilvēka fiziskais ķermenis – tāpēc viņš bija apguvis medicīnas lietas, kā arī cilvēka garīgā pasaule – tāpēc viņš rakstīja dzeju, interesējās par literatūru un tā laika kultūru. Viņš bija cilvēks ar savu nostāju, saviem pasaules uzskatiem, bija aktīvs sabiedriskais darbinieks.*

Tad, lai izglītojamie varētu pārlicināties par saviem novērojumiem un atzinumiem, tiek rādīti mācību filmas „Bohēma” fragmenti par A. Čaku, viņa dzīvi Rīgas dzīvoklī, akcentējot personību – rakstura īpašības, saskarsmi ar laikabiedriem, attiecības ar sievietēm.

Skolotāja bija paredzējusi katram izteikties par šajā stundā apgūto, turpinot pasaku par A. Čaku: „Reidz kādā nelielā Rīgas dzīvoklī dzīvoja Aleksandrs Čaks...”, daļēji atspoguļojot patiesus, daļēji – izdomātus faktus, bet diemžēl tam nepietika laika, jo samērā daudz laika aizņēma pārrunas par rakstura īpašībām un profesijām, kas skolēnus bija ieinteresējis un radījis diskusijas par to. Tāpēc skolotāja vien lūdza klasei izveidot vienu teikumu par to, ko šodien apguva.

Es šodien uzzināju, ka Aleksandrs Čaks ... kura īstais uzvārds bija Čadarainis... dzīvoja 20. gs. ... un rakstīja dzeju ... par Rīgu ... bija cilvēks ar raksturu ... uzņēma pie sevis dzīvoklī daudz ciemiņu, ko cienāja ar kūkām ...

Šis ir vienkāršs un ātrs paņēmieni, kā skolēni var atsaukt atmiņā stundā apgūto, uzzināto un sakārtot to loģiskā secībā. Protams, ne visi bija vērīgi, un domas atkārtojās, bet šie atslēgas vārdi tādējādi tika nostiprināti skolēnu atmiņā. Ja, izdzirdot vārdu „pilsēta” un „dzejnieks”, skolēns atcerēsies vārdu „Čaks”, tas var izraisīt asociāciju ķēdi tālāk, un atmiņā atausīs arī daudz kas cits par šo autoru.

Stundas beigās skolotāja uzdod un skaidro mājas darbu: mācību grāmatā 339. –342. lpp. konspekts, kā arī noklausīties youtube.com divas A. Čaka dziesmas.

1. <http://www.youtube.com/watch?v=ct-jCPU1B6E> – Mielavs
2. <http://www.youtube.com/watch?v=C1hgk8UBsDs> – Liepas satumst
3. Brīvais raksts – manas izjūtas, klausoties Čaka mīlestības dzeju/dziesmas.

Kopumā darbs stundā ritēja raiti, vienīgi skolotāja nebija veiksmīgi saplānojusi laiku, tāpēc visi radošie uzdevumi netika izpildīti. Tomēr skolēni sasniedz šajā stundā izvirzīto mērķi un uzdevumus – ir iepazīuši A. Čaka dzīves gājumu, personības savdabību un

apjautuši literārā devuma nozīmīgumu (vairāk gan kvantitatīvā aspektā, jo kvalitatīvi dzejnieka daiļrade tiks iepazīta un pētīta nākamajās mācību stundās).

Skolēni stundā labprāt strādāja, bija atsaucīgi, īpašu aktivitāti izrādot, pārspriežot sev nozīmīgus jautājumus, piemēram, par iecerētā mērķa un reālās situācijas saduri ceļā uz mērķi, profesijas izvēli, kā arī rakstura īpašībām, kas palīdz sasniegt vēlamo. Klasē radās pozitīva un darbīga, radoša gaisotne. Skolēni cits citu papildināja, komentēja, veidojās diskusija. Skolēni cītīgi rakstīja arī dzejnieka CV, sprieda pēc šīs informācijas par pašu Čaku, lai gan daudzi bija ļoti lakoniski un brīvo rakstu uzrakstīja divos trīs teikumos. Bija vērojama gausība kaut ko rakstīt, domāt, secināt, lai gan gandrīz visi skolēni šo uzdevumu izpildīja.

Otrās stundas temats – Aleksandra Čaka mīlestības dzeja un tās izpausmes mūzikā.

Mērķis – radīt priekšstatu par Aleksandra Čaka mīlestības dzeju, tās tapšanu un aktualitāti līdz mūsdienām.

Uzdevumi:

- attīstīt prasmes dzejas analīzē – mīlestības dzejoļa galvenās domas izteikšanā, meklējot dzejas tēlus un ietverot tos vizuālā veidolā;
- prast nosaukt A. Čaka mīlestības dzejoļiem raksturīgo, kā arī salīdzināt 20. gs. un mūsdienās aktuālo, pievēršot uzmanību dzejnieka garadarbu muzikālajām izpausmēm.

Darba organizācija: katram uz galda A. Čaka dzejoļu izlase, viena A4 formāta lapa; pie tāfeles un sienām piestiprināti attēli, kur Čaks redzams dažādās dzīves situācijās, bet vienmēr eleganti ģērbies.

Stundas sākumā skolotāja pārbauda mājas darbu: „Mājās klausījāties Čaka mīlestības dzeju muzikālā izpildījumā, uzrakstījāt savas pārdomas. Vai drīkstu lūgt kādu nolasīt? Kādas bija jūsu sajūtas? Kas patika, šķita interesanti?” Lielākā daļa skolēnu, īpaši zēni, nav izpildījuši mājas uzdevumu, bet tiem, kas to izdarīja, viedoklis atšķiras:

- *Man patika, bija skaistas, romantiska dziesmas.*
- *Manuprāt, šī dziesma [„Atzišanās”] neatbilst mūsdienām, tā ir novecojusi. Man bija grūti uztvert, saprast šo dziesmu. Nepatika.*

Skolotāja pasakās par katru viedokli, nenosodot nevienu, bet komentējot, ka katram dzejolim ir savs lasītājs un savs laiks. Varbūt pēc kāda gada šis pats dzejolis, dziesma var iepatīkties, jo kaut kas būs kļuvis saprotams, būs cita pieredze, cits pasaules skatījums, bet arī tagad ir tā vērts, lai to iepazītu, jo mūsdienās tas tomēr vēl joprojām ir populārs.

Daudzi A. Čaka dzejoļi ir ļoti muzikāli, un šķiet, ka melodija jau dzejas rindās ierakstīta. Bet ne tikai mūzika. Čaka dzeja tika uzņemta divējādi – vieni par to izteicās negatīvi (kāda citā stundā skolēni varēs pārliecināties, kāpēc tas tā bija), bet citi bija sajūsmā. A. Čaka dzeja iekaroja lasītāju sirds un ārkārtīgi spēcīgi ietekmēja laikabiedrus un arī nākamo paaudžu latviešu dzejniekus dzimtenē un trimdā – gan rīdzinieku Ojāru Vācieti, gan ņujorkieti Linardu Taunu.

Lai atklātu skolēniem A. Čaka vietu un nozīmi mūsdienās, to, kā pašlaik dzejnieku novērtē, skolotāja izraudzījusi nākamo uzdevumu: skolotāja lūdz atšķirt dzejoļu izlases 49. lpp. (vai otrā grāmatā 50. lpp.) un rūpīgi izlasīt dzejoļi „Miglā asaro logs”; jāatrod galvenie četri tēli un jāizveido monēta, kuru veltītu dzejniekam un kas attēlo šajā dzejoļī izteikto. Pēc tam tiek veidota izstāde un katrs stāsta, kāpēc tieši šie tēli un šāds dizaina risinājums. Uzvarētājam, ko nosaka balsojot, balva. Kad tas izdarīts, skolotāja pastāsta un parāda Čakam veltīto Ilmāra Blumberga un Ligita Franckevičas 1. lapa monētu „Miglā asaro logs”, lūdz katram salīdzināt ar savu, klases veikumu, izteikt domas par šo monētu. Uzdevums tika izvēlēts, gan atklājot Čaka nozīmību mūsdienās, gan lai pakāpeniski un nemanāmi – ar radošu uzdevumu – ievadītu skolēnus dzejas analīzē, kas būs nākamajā stundā. Skolēni ļoti labi tika galā ar uzdevumu – gan dzejas tēlu meklējumos, gan to vizuālā atveidē. Tika atrasti un atklāti šādi tēli: logs, asaras, mīlestība, lūpas, kas redzami arī Blumberga veidotajā monētā. Lai arī pirms tam (pēc dziesmas noklausīšanās) kāds izteicās, ka nesaprot šo dzejoļi, tagad atzina – tas ir ļoti skaists un skumjšs. Kad skolēni prezentēja savu izveidoto monētas dizainu un skaidroja to, atklājās, ka ļoti labi uztvēruši un izpratuši dzejoļi, izjutuši tā noskaņu, emocijas, ka tas izraisījis līdzpārdzīvojumu.

Skolotāja stāsta par šo pašu dzejoļi – ka tas ļoti ātri izplatījās tautā, folklorizējies un guvis nezināma mūzikas autora skanējumu, par sievietēm, kam viņš bija to veltījis – pārrakstījis uz daudzām lapiņām un pēc tam dāvinājis savām sievietēm vai pat paziņām.

Lai atklātu skolēniem A. Čaku kā mīlestības dzejnieku padziļinātāk, skolotāja turpina mīlestības tēmu un stāsta par A. Čaka attiecībām ar sievietēm, lasa konkrētus viņām veltītus dzejoļus. Kā zināms, 17, 18 gadu vecumā skolēniem šī tematika ir īpaši aktuāla, šajā laikā

pieaug intimitāte attiecībās ar vienaudžiem. Konkrēti šajā klasē arī izveidojies viens pāris, kas draudzējas jau kādu gadu. Vispirms skolotāja pievērs uzmanību attēliem, kas piestiprināti klasē pie tāfeles, sienām. Nolasa informāciju:

„Dzejnieks mēdza eleganti ģērbties – baltas getras, zīda balta šalle, kažoks ar karakulādu vai tikko pašūts krekls, fraka, balti cimdi. Varbūt tāpēc sievietes viņu tik ļoti mīlēja – kurpes viņam patiesi nekad nebija netīras un arī runāt viņš mācēja kā Dievs. Saša bija džentlmenis šī vārda vislabākajā nozīmē. Kādu ziediņu uzdāvēt, mēteļi padot – tā viņam bija ikdiena un reizē svētki.”

Skolotāja stāsta par Čaka viesmīlību un to, ka dzejnieks labprāt visus uzņēmis un cienājis ar paša gatavotiem ēdieniem, īpaši dāmas ar kūkām, tad rāda skolēniem grāmatu „Čaks virtuvē”, kas tikai nesen izdota.

Skolotāja stāsta, izmantojot informāciju no internetvietnes <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/33403/aleksandra-caka-pirma-un-pedeja-milestiba>, kā arī rāda fotogrāfijas.

„Pirmo mīlestību, par kuru Čaks pats pastāstīja bērnības atmiņu ciklā „Saldais gredzens”, viņš sastapa četru gadu vecumā. Sētas bērnu spēlītēs iepazītā meitene Zenta sadūra dibenu uz asas naglas, un Saša nolēma viņu ārstēt – izgērba meiteni un lika liepu lapas virsū. Nolēma, ka tā pareizāk – medicīniskāk. Turpmāk dzejniekam ar sievietēm bijis gan skaisti, gan traģiski. Gadsimta sākumā visu izbojāja karš. Čaks no bēgļu gaitām Krievijā atgriezās Rīgā tikai 1922. gada Jāņos. Viņam tad bija jau 21 gads.

Leontīne Rundele (Lonija)

Leontīne Rundele bija Čaka klasesbiedrene Rīgas 2. valsts vidusskolā. (Dažkārt brīnās, ka Čaks mācījies vidusskolā, kad viņam bija jau pāri divdesmit. Taču pēc kara vidusskolas diplomu neatzina, un pieaugušajiem jau atkal bija jāsežs skolas solos.) Lonija bija mazliet jaunāka, no tādas mierīgākas dzīves. Melniem matiem, ugunīgi skaista sieviete.

Savukārt Sašam aiz muguras Krievijas ārprāts, mati jau sāka izkrist un pakausis palika galīgi pliks (dzejnieks matus zaudēja pēc slimības ar tīfu – aut. piez.). Viņam nepavisam nebija viegli tuvoties sievietēm. Lonijas un Čaka mīlestība sākumā bija skaista un jauka. Bet Sašam, nu jau 24 gadus vecam jauneklīm, nebija darba, nebija, par ko aizvest Loniju uz randiņiem. Sašiņš lienēja naudu no tēva, lai savu meiteni uzcienātu ar kūkām.

Vēlāk Čaks strādāja Drabešos par skolas pārzini, bet Lonija palika Rīgā. Attiecības, kad abus šķir attālums un neredzēšanās, pamazām pārvērtās skumjā sajūtā, ka nekā skaista vairs nebūs. Pēc Pirmā pasaules kara vīriešu bija katastrofāls mazākums, bet sievietes vēlējās normālu ģimenes dzīvi. Leontīnes ierosinājumu apprecēties un veidot ģimeni Saša noraidīja. Iespējams – jaunā sieviete arī nojauta, ka Čaks nav īsti piemērots ģimenes ligzdas vīšanai. Jau pavisam drīz Lonija apprecējās ar kādu advokātu. Bet pirmā mīlestība ar Čaku bija darījusi savu – tapa dzejoļu cikls „Loņai” un „Zelta zvans”.

Miglā asaro logs. Angelika Blaua

Kam veltīta slavenā „Atzišanās”? Čakam Drabešu laikā esot bijusi maza mīlestības epizode ar Cēsu viesnīcnieka meitu **Angeliku Blauu**. Mēļo, ka tieši viņai dzejnieks adresējis daudz skandināto „Miglā asaro logs...”. Vēlāk gan viņš to uzdāvināja arī skolas gadu mīlestībai Leontīnei Rundelei, kura savukārt bija stingri pārlicināta – dzejolis rakstīts viņai.

Angelika bija krietni jaunāka, un tajā brīdī, kad viņš iepazinās, vēl pusaudze. Slaida, sprigana tumšmate, enerģiska ar spēcīgi izteiktu holerisko temperamentu.

Angelika bija ārkārtīgi skaista sieviete, pat bagātais „Straumēnu” saimnieks Edvarts Virza uz viņu metis acis. Bet arī viņa apprecējās nevis ar Čaku, bet gan ar viņa draugu, ārstu Arvīdu Kļaviņu, un Otrā pasaules kara laikā devās trimdā.

Iedomu spoguļi. Anita Bērziņa (Anniņa)

Kāpēc Čaks apprecējās? Dzejnieks nebija praktisks – nemācēja pat naglu sienā iedzīt. Bija stūrgalvīgs – pēc strīdiem nekad salabšanai pirmais nesniedza roku. Turklāt trīsdesmito gadu sākumā Aleksandrs ar meitenēm nemaz tik daudz „nenodarbojas”, jo visapkārt risinājās preses kari (Čaks aktīvi darbojas rakstnieku un mākslinieku biedrībā „Zaļā vārņa”). 1933. gada novembrī mājas svinībās pie literatūrkritiķa Jāņa Kadiļa dzejnieks satika savu nākamo sievu Anitu Bērziņu, kuru gan visu laiku saukāja par Anniņu. Anita bija desmit gadus jaunāka par Čaku, ierēdne dzīvokļu pārraudzības iestādē. Starp citu, Anniņa trīsdesmitajos gados ir bijusi samērā populāra modele un diezgan bieži gozējusies uz modīgu žurnālu vākiem.

Ko tur daudz runāt – vecāks kungs un jaunāka meitene, turklāt pilnīgi pretēji temperamenti – tas izsaka visu. Pat atpūtas brīžos uz Jūrmalu braucot, Čaks staigāja uzvalkā, bet Anita – peldkostīmā. Šķiet, Čakam bija svarīgs tieši ilgošanās un cerēšanās laiks. Attiecības ar Anitu līdz kāzām bija daudz organiskākas nekā tad, kad viņi apprecējās. Viņi gan sāka dzīvot kopā

un oficiāli nokārtoja attiecības tikai 1941. gada oktobrī. Visapkārt karš, vācieši ievieš kartīšu sistēmu – ja gribi ēst un juntu virs galvas, attiecības bija jānokārto oficiāli. Tā piespieda Čaku apprecēties – kara laikā viņš bez kurnēšanas stāvēja rindās pēc produktiem, mainīja kartītes pret pārtiku, mājās vārīja zupas. 1944. gada oktobrī, kad liela daļa latviešu devās trimdā, Anita uzskatīja, ka ir apdraudēta, jo bija attiecībās ar vāciešiem (kas par to, ka tikai darbā) un tāpēc emigrēja no Latvijas. Te gan jāpiemin, ka Anita neilgi pirms tam aizdomās atvēra kādu Čaka vēstuli un uzzināja, ka tiek krāpta. Tāpēc nevar skaidri zināt – vai viņa patiesībā bēga no komunistiem. (Nostāsti vēsta, ka Otrā pasaules kara laikā viņa Čaka dzīvoklī blakus vīra istabai satikusies ar augsta ranga SS virsniekiem, kas bijuši viņas draugi, un ar vienu no viņiem pametusi Latviju.) Anitai veltīta lielākā daļa dzejoļu no krājuma „Iedomu spoguļi”.

Debesu dāvana. **Milda Grīnfelde. Vai Milda bija debesu dāvana?** Tā bija Milda Grīnfelde, kuru 1943. gada 27. martā kādās viesībās pie drauga Jāņa Rudzīša ieraudzīja Čaks un par kuru Anita uzzināja no liktenīgās vēstules. Sieviete, ar kuru dzejnieks palika kopā līdz savai nāvei. Viņu kopdzīve nebija idille, taču tās bija stabilas un abpusēji papildinošas attiecības. Starp citu, tā nebija pirmā iepazīšanās ar Mildu. Pirmo reizi Čaks viņu satika jau pirms 14 gadiem, kad kopā ar draugu dzejnieku Ēriku Raisteru viesojās Mildas mājās, parunājās par dzeju, pavasari, iedzēra vīnu un... Šķīrās. 1940. gada decembrī viņu ceļi atkal krustojas, šoreiz darba darīšanās. Milda Čaku atcerējās. Viņš gan ne un vēlāk pārdzīvoja, ka nav atminējies, kā izrādījās, sava mūža pēdējo mīlestību. Krājums „Debesu dāvana” ir pilnībā veltīts Mildai. Kāpēc viņi neapprecējās? Iespējams, Čaks nevēlējās šķirties, jo pirmā sieva bija dzīva, tikai nezina kur atradās. Anita būtu jāpasludina par bezvēsts pazudušu, un tikai pēc tam viņš varētu veidot oficiālas attiecības ar Mildu. Taču Saša mācēja palīdzēt risināt mīlas problēmas vairākām Mildas draudzenēm. Piemēram, Lizete Stankovica (strādāja televīzijā, daudzus Čaka darbus pārrakstīja arakstāmmašīnu – aut. piez.) ar iesauku Zetiš Fetiš kara laikā pārdzīvojusi mīlas mokas ar kaut kādu brūtgānu, kurš viņai nepievērsa uzmanību. Dzejnieks pateica, ka to lietu nokārtos... ar buršanu, gan brīdināja, ka tam nepieciešams nedzimuša bērna kauls un to viņš dabūšot (1943. gada augusta beigās, septembra sākums).

Grīnfelde vēl smējās – kur tad viņš tādu dabūšot? Nu tak Anatomikumā, elementāra lieta, turklāt vēl paspēja sameklēt tam brīnišķīgu samta maisiņu (tēvs pašuvis). Tātad Saša uzkāra Zetiš Fetiš kaklā paša sameklēto nedzimuša bērna kaulu, paslēptu samta maisiņā, apsēdināja Zetiš Fetiš istabas vidū, bet pats staigāja apkārt un skaitīja buramvārdus. Aculiecinieki vēsta,

kā tik Saša nav ārdījies un spēlējis teātri, lai Lizetei pielabinātu šo vīrieti. No attiecību laika ar Mildu saglabājies arī kāds nostāsts par Čaku, kas varējis randiņos uz sievieti gaidīt pat vairākas stundas un neapvainoties. Tam patiesībā bija pavisam skaudrs iemesls – Milda pēckara posmā dzīvoja 6. stāvā, lifts nestrādāja, bet Čakam bija totāli slima sirds.

Bija norunāts randiņš, taču dzejnieks fiziski nespēja uzkāpt augšā un tāpēc gaidīja savu sievieti uz ielas. Tā radusies šī leģenda. Grīnfelde reiz atzinās, cik šausmīgi vainīga gan toreiz jutusies. Tā nu gluži nav, ka Čaks katru savu meiteni būtu gaidījis. Arī ar Mildu nekādu daudz randiņu nav bijis – satikušies pie Mildas mājās un baudījuši mīlas priekus!

Mūža beigās gan attiecības ir dažādas. Tuvi brīži mijās ar atsalumu. No 1947. gada septembra līdz 1950. gada janvārim Čaks un Milda Grīnfelde strādā kopā Valodas un literatūras institūtā, tātad satikšanās bija biežas. Ar Mildu Čaks gāja uz labiem restorāniem, teātriem, reizēm devās tālākos braucienos. Milda ar prieku atceras braucienu uz Ventspili, Dziesmu svētkiem. Īsti kopā gan viņi bija tikai pēdējās divas Čaka dzīves nedēļas – no 1950. gada 18. janvāra līdz 8. februārim – skaistākā mīlestības izskaņa... Uz nāves gultas.”

Šādi skolēni iepazīna ne tikai A. Čaka personību, bet arī mīlestības dzeju. Tā kā paši šajā mācību stundas posmā nevarēja aktīvi darboties, bet vairāk bija jāklausa, tad jākomentē dzejoļu liriskā varoņa pārdzīvojums, dzejoļa noskaņa, atsevišķiem skolēniem, īpaši zēniem, zuda interese, kas bija vērojama radošajā uzdevumā, bet kopumā darbs ritēja raiti, un skolēni ļoti labi tika galā ar uzdevumu. Sasaistot dzejoļus ar konkrētiem notikumiem, sievietēm Čaka dzīvē, šie dzejoļi guva pavisam citu nozīmi skolēnu uztverē.

Skolotāja lūdz skolēniem katram turpināt noteiktus teikumus un ierakstīt tos savās pierakstu kladēs: „Šodien es uzzināju, ka...”; „Čaka mīlestība ir...”; „Čaka mīlestības dzejoļiem raksturīgs...”; „Man likās interesanti (vai – man patika)...”.

- *Šodien es uzzināju, ka Aleksandrs Čaks bijis džentlmenis un rakstījis mīlestības dzejoļus.*
 - *Čaka mīlestība ir gan skumja, gan priecīga.*
 - *Čaka mīlestības dzejoļiem raksturīgais – ļoti tēlaina valoda.*
 - *Man likās interesanti, ka Čaks savus dzejoļus dāvinājis sievietēm.*
- Vienu un to pašu – vairākām.*

Lai turpinātu mīlestības un dažādu citu izjūtu, emociju tematiku un lai ievadītu nākamās stundas darbā, skolotāja uzdod un skaidro mājas darbu: jālasa mācību grāmatās vai A. Čaka dzejoļu krājumos, izlasēs, kas pieejami arī skolas bibliotēkā, šī autora dzeja jāveido tabula „Ietērp emocijas vārdos!”

Emocijas	Aleksandra Čaka vārdi	Mans komentārs	Mans mēģinājums tēlaini izteikt emocijas
----------	-----------------------	----------------	--

Mājas darbs ir radošs uzdevums, kur katrs skolēns var sevi apliecināt un pārbaudīt, cik meistarīgi prot lietot valodu, salīdzināt ar Čaku un secināt, kas neparasts, īpašs ir dzejnieka valodā.

Skolēniem sasniedzamais rezultāts stundā tika panākts. Skolēni veiksmīgi tika galā ar konkrētā dzejoļa analīzi un tā galvenās domas attēlošanu zīmējumā, pamatoja savu atbildi (šis radošais darbiņš ieinteresēja skolēnus turpmākās stundas darbībai); ar interesi vēroja Čaka dažādās attiecības ar sievietēm, jo skolotāja veiksmīgi sasaistīja dzejnieka reālās situācijas dzīvē ar konkrētiem dzejoļiem, dzejas krājumiem. Pozitīvi bija tas, ka šajā stundā skolēni varēja iepazīt Čaku ne tikai kā kādu abstraktu mīlestības dzejnieku, bet sasaistīja ar dažādām dzīves sfērām, piemēram, mūziku, mākslu, un skolēni varēja gan klausīties, gan izpausties zīmējot, uzstājoties, tādējādi tika nodarbināti dažādi uztveres veidi.

Ieteikums tamlīdzīgai stundai – izveidot darba lapas ar konkrētiem dzejoļiem, attēliem un lūgt skolēniem tās pildīt paralēli skolotājas stāstījumam un dzejoļu lasījumiem, tādējādi piedāvājot vairāk darboties (rakstīt) pašiem arī šajā posmā.

3.stundas temats – Aleksandra Čaka dzejas meistarība; dzejoļa analīze.

Mērķis: gūt priekšstatu par A. Čaka dzejas savdabību un novatorismu 20. gs., pievēršot uzmanību tēlainības blīvumam un oriģinalitātei; pilnveidot prasmes dzejoļa analīzē.

Uzdevumi:

- prast analizēt dzejoli pēc noteiktiem kritērijiem;
- attīstīt prasmi izteikt savu viedokli, rakstīt secinājumus (par Čaka dzejas meistarību, atklājot liriskā varoņa pārdzīvojumus).

Stundā piedalījās 16 skolēni. Sākumā tika pārbaudīts mājas darbs:

„... baltas getras, zīda balta šalle, kažoks ar karakulādu vai tikko pašūts krekls, fraka, balti cimdi. Varbūt tāpēc sievietes viņu tik ļoti mīlēja – kurpes viņam patiesi nekad nebija netīras un arī runāt viņš mācēja kā Dievs. Saša bija džentlmenis šī vārda vislabākajā nozīmē.”

Šie vārdi ieskanējās jau pagājušajā stundā, kad guvām nelielu ieskatu Čaka mīlestībā pret dzīvi un pret sievieti, kad mēģinājām nedaudz tuvāk iepazīt Čaka personību un viņa jūtu pasauli.

„Galvenais vārds Čaka dzejā ir darbības vārds *just* dažādās formās, visdažādākajos kontekstos. Čaka dzejā apliecināts jušanas svarīgums: justspēja atbrīvo no bailēm, atņem katru vainu, dzēš nemieru.”⁵⁰

Pārbaudīsim, kā jums gājis dažādu emociju meklējumos Čaka dzejā.”

Skolēni šim darbam nebija veltījuši pietiekamu uzmanību, tikai viena meitene bija izpildījusi šo darbu rūpīgi un centīgi. Skolotāja, kā nojauzdama, bija sagatavojusi savus piemērus, lai skolēni varētu izdarīt secinājumus par dzejnieka valodu. Daži piemēri:

- Vilšanās

Sirdi es savu
jums atdevis visu
un tikai tukšumu saņēmis pretī.

- Sāpes

„bez sāpēm es esmu kā iela bez ļaudīm,
kā logi bez rūtīm,
Ak, sāpes, kur esat?”

- Prieks

⁵⁰ Lāms E. Modernisms un postmodernisms. Lat2, 45. lpp.

„Prieks saduļķo mūsu asinis

kā, caurejot avotu, govs.”

Skolēni pēc klasesbiedru noklausīšanās un skolotājas papildinājumiem izsaka savus secinājumus: *spēcīgi vārdi; tēlaina valoda; bagāta valoda; neparasti salīdzinājumi; daudz dažādu mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu; par it kā vienkāršām, pierastām lietām, emocijām tā spēcīgi pateikts; daudz mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu.*

Skolotāja lūdz iejusties dzejnieka tēlā un ietērpt vārdos šādas emocijas: prieks, dusmas.

- *Prieks kā tauriņš uzvirno gaisā/ Kad izspruku no uzdevuma baisā.*
- *Smieklī skan visās malās/ Jo bēdas paslēpušās dziļi alās.*
- *Dusmas man par dienu šo/Tā kā negaiss uzvirno.*

Ne visiem iznāca tik veiksmīgi kā minētajos piemēros, citiem vispar bija grūtības izdomāt kaut ko. Uz skolotājas jautājumu „Vai viegli būt dzejniekam un radīt šādu valodas tēlainību kā A. Čakam?” solēni gandrīz vienbalsīgi atbildēja noraidoši, turklāt secināja, ka Čaka valoda ir ne tikai tēlaina, bet arī savdabīga, neparasta, ka viņš bijis drosmīgs savās vārdu spēlēs.

Turpinot skolēnu pašu secinājumus, skolotāja īsi pastāsta par A. Čaka novatorisma, modernisma iezīmēm, par metaforu un citu mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu lietojumu un daudzumu viņa dzejā, kā arī par to, kā sabiedrība uzņēma sākumā A. Čaka dzeju valodas tēlainības dēļ.

Pirms nākamā uzdevuma – skolotājas ievadvārdi: „Dzeja ir kā mākslas darbs, dzeja ir kā īss stāstiņš, kā pārdzīvojums, piedzīvojums... Ja būsi uzmanīgs, lasot dzejoli, varēsi saklausīt mūziku, jo dzejā ir ritms, atskaņas. Varēsi saklausīt cilvēku smieklus, sāpes un izmisumu, varēsi sajust pat lūpu pomādes, cigāru smaržu.

Šodien mēģināsim ieskatīties Čaka valodā, ieklausīties, izjust, sajust, piedzīvot kopā ar Čaku un viņa dzejoli „Nabadzības skaistums”. Čaks savām iemīļotajām veltīja dzeju, pat veselus dzejoļu krājumus, bet šis ir no krājuma „Iedomu spoguļi” un veltīts sievai Anitai Bērziņai (Anniņai; tā laika samērā populārai modelei, kas diezgan bieži bijusi redzama uz modīgu žurnālu vākiem).”

Skolotāja izdala skolēniem darba lapas, kā arī teorētisku uzskates materiālu par atskaņām. Tā kā skolēniem jau zināms, kā jāanalizē dzejolis, skolotāja nelūdz pierakstīt definīcijas, bet skaidro, ja ir jautājumi, kas katrā uzdevumā jā dara. Šis uzdevums veidots šādi tāpēc, lai skolēni atkārtotu dzejas analīzi un labāk izprastu šajā dzejolī notiekošo, jo ar šo garadarbu būs saistīts viņu nākamais radošais uzdevums, par ko varēs gūt punktus, kas veidos beigu novērtējumu. Skolēni ar skolotājas palīdzību veiksmīgi tiek galā ar 1.–6. uzdevumu. Skolotāja pievērš uzmanību dažādām niansēm, skaidro jēdzienus, simbolus, kas lietoti dzejolī, piemēram:

- Citra – plakans daudzstīgu strinkšķināmais mūzikas instruments. Elēģiskās cītaras.

(„Un manas plaušas tev spēlē uz citras” – elpo (dzīvo) tieši šai sievietei, katrs elpas vilciens izsaka spēcīgās emocijas, kas pārņēmušas šo jauno cilvēku. Cik daudz spēj izteikt daži vārdi!)

- Kains – 1. Bībeles persona, Ādama un Ievas vec. dēls, kas nogalinājis savu brāli Ābelu; Dievs Kainu nolādējis un apzīmējis to ar īpašu Kaina zīmi.

(Dzejas rindās „Kamdēļ es neesmu Kains?”)

Skolēniem jau radies priekšstats par sižetu, tāpēc skolotāja lūdz puisi iejusties dzejoļa galvenā varoņa lomā, bet meitenes – šīs dāmas tēlā – un izteikties „kā tālāk rīkotos es?”. Šis uzdevums skolēnus it kā „atdzīvināja”, bija jūtama liela atsauce un vēlēšanās izsacīt savas domas.

Stundas izskaņā skolotāja lūdz izpildīt 7. uzdevumu darba lapās.

- *Piemeklēti trāpīgi vārdi, lai atklātu pārdzīvojumus, dažādi simboli, kas palīdz precīzāk izteikt domu. Dzejnieks ļoti meistarīgi izmantojis dažādus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus.*
- *Dzejoļa galvenā varoņa izjūtas palīdzējis izteikt tas, ka dzejoli bija sižetisks, valodas tēlainība, pretstati, īpaša vārdu izvēle, arī stilistiskās figūras.*

Skolēnu atbildēs izskanēja doma, ka vārdu izvēle, meistarība tos sakārtot noteiktā ritmā, atskaņās

Stundas beigās skolotāja uzdod un skaidro mājas darbu, kas ir darba lapas 8. uzdevums, jāpilda uz atsevišķas lapas, jāilustrē. Lūgums, pildot šo uzdevumu, būt radosiem, improvizēt notikumu, piešķirt darbojošām personām noteiktākas rakstura, ārējā izskata aprises u.tml.

Kopumā vērtējot, mācību stundā sasniedzamais rezultāts tika panākts. Skolotāja varēja novērot, kā, analizējot dzejoli, skolēni arvien vairāk izprot tā saturu, droši un brīvi izsaka viedokli, arī sasaistot par mūsdienām, iejūtas liriskā varoņa lomā un domā, kā būtu rīkojušies viņi. Šāda radoša situācijas izspēle skolēnos radīja lielu interesi, un daudzi vēlējās izteikties, piebilda, ka *arī mūsdienās nereti ir līdzīgi gadījumi*

Ieteikums skolotājai: tā kā daudzu skolēnu šajā dienā nebija stundā, bet mājās jāpilda darbs, kas saistīts ar šī dzejoļa labu izpratni, turklāt tas tiks vērtēts ar punktiem, nepieciešams sagatavot papildu materiālu (vai veltīt kādu minūti nākamajā stundā) šiem skolēniem.

4.stundas temats, ņemot vērā skolotāju grāmatas ieteikumu, – „pilsētas dzīves ainiņas” – dzejnieka savdabīgās attieksmes izteicējas pret savu laiku; provocējoši izaicinošais un apcerīgi liriskais Čaks.

Mērķis – radīt skolēniem priekšstatu par A. Čaku kā savdabīgu, novatoru autoru, kura dzeja ir izteikti urbāniska un iezīmē latviešu modernās dzejas sākumu.

Uzdevums – attīstīt prasmes dzejas analizē – meklēt tēlus, kas raksturīgi A. Čaka pilsētas dzejai, raksturot lirisko „es”;

Stundā piedalās 19 skolēni.

Uz tāfeles rakstīti A. Čaka vārdi: „Rīga, mana Rīga, tevi mīlu es, zelta bezdelīga, laimes šūpoles.” Skolotāja tos nolasa un saka: „Šodien dosimies nelielā ceļojumā uz Čaka Rīgu, mēģināsim izprast O. Vācieša vārdus.” Skolotāja lasa O. Vācieša dzejoli „Čaks (1)”:

Nekāpiet virsū,
Tā sirds uz trotuāra ir Čaka.
Uz visiem trotuāriem,
No Ziepniekkalna līdz Sarkandaugavai
Un, kad apbūvēs Ķengaragu,
Neslampājiet -
Uz trotuāra būs sirds.
Daudzi pa to jau ir slampājuši.
Tie, kam vienalga, kur slampāt -
Pa grīdas tepiķi,
Pa tribīnes pakāpieniem,
Pa cilvēka jūtām
Un atvērtām brūcēm.
Tagad tie puķītes laista
Un klusām slampā pie sevis.
Tālāk par Čaku tie netiks,
Un mazāk par Čaku tie atstās.
Jo savu lielo un vārīgo sirdi
Uz pasaules trotuāriem
Visu
Ir atstājis dzejnieks,
Kam piere kā planetārijs.
Tu apstājies pēkšņi
Pirmā puteņa švīkotā ielā:
- Čaks. -
Virmo reklāmu raganisks ņirbums:
- Čaks. -

Kad tu ar savējo ej,
Un kad tavējā klusē,
Kad Rīga uz pusēm
Savu akmeņu smaidus un drūmumu dala,
Verdošs asfalts kutina nāsi:
- Čaks. -
Meitene skatās uz tevi,
Un acis tai mēmi kliez,
Ka beidzot tas esi tu:
- Čaks. -
Tevī kāpj mīļums
Un plēš tevi pušu
Kā dzīvsudraba termometru:
- Čaks. -
Un miglā asaro logs.
Un nav ko patiešām liegties,
Ka mīlējies esi.
Ne jau velti šai pilsētai
Trotuāri ir karsti,
Uz katra no tiem -
Sirds.

Pirms uzdot nākamo darbu, skolotāja īsi pastāsta, ka Aleksandrs Čaks ir pilsētas dzejnieks. Čaks ir pirmais latviešu literāts, kura daiļrade ir izteikti urbāniska (saistīta ar pilsētu, par pilsētu). Skolotāja izdala katram A. Čaka dzejoļu izlases un skaidro uzdevumu. Skolēniem jālasa dzeja, jāmeklē tie dzejoļi, kas rakstīti par Rīgu (skolotāja dod ievirzi, norādot dažus), un jāizraksta A. Čaka Rīga tēli, kā arī citāti. Var izmantot arī mācību grāmatā

iekļautos dzejoļus. Tad jāuzraksta secinājumi „Rīga Aleksandra Čaka acīm”. Pirms skolēni uzsāk darbu, skolotāja nolasa savus piemērus:

Ubags

„Bet tirgus vārtos smags kā sirds
Tup ubags. Skrandas pūst un smird.
Uz ceļiem tup. Un skumst un līkst,
Tam plaukstā santīms smīnot nīkst.”

Afišas

„Afišas, afišas – pilsētu dvēseles -
krāsainas, kliezošas kā dāmu zeķes -
asiņu sarkanas, melnas un dzeltenas -
no katra stūra man, staba un pievārtes
uzbāžas ciešāk kā pusnaktī netikles.”

Secinājums: *Čaks Rīgu mīlēja tādu, kāda tā ir. Savā dzejā nevis jūsmoja par Rīgas skaistajiem baznīcu torņiem, bet vairāk par kioskiem, afišu stabiem, renstelēm u.tml. Viņš uzauga Rīgā, tāpēc pazina tās patieso dabu, ielu personāžus.*

Skolēni paši nokļuva līdz atzinumam par A. Čaka neparasto rakstīšanas veidu, novatorismu tolaik, un vaērja iepazīt salīdzinoši daudz dzejoļu, lasot izlases. Skolotāja vēl papildina:

„Čaks ir izcilākais 20. gadsimta 20.–30. gadu latviešu dzejas reformētājs, radījis modernistiskus dzejoļus par dažādām Rīgas nomalēm un tipāžiem, izcēlās ar neglītā estetizēšanu... Bet bieži tas ir kā paņēmiens, lai izteiktu kādu dziļāku domu. Piemēram, ja runājam par to pašu Čaka dzejā samērā bieži pieminēto krogu...” Skolotāja turpina, izmantojot informāciju no internetvietnes (<http://www.diena.lv/sodien-laikraksta/bravurigs-paspuikataikai-dzeja-756520>): „Kādas A. Čakam veltītas konferences referātā Silvija Radzobe saskaitījusi, ka A. Čaks dzīves laikā izdotajos 10 dzejas krājumos ievietojis 392_dzejoļus, no tiem krogus minēts 24. Lielais uzdzīvotājs Čaks, jautāsiet. Ir āķis. Visaktīvāk par krogu A. Čaks raksta pirmajos dzejas krājumos 20. gados. Pēc Otrā pasaules kara «tumšs krogs» vai «nomales dzertuve melna un netīra» dzejnieka daiļradē vairs neparādās nemaz. Kāpēc? Atbildes ir divas. Pirmām kārtām A. Čaka krogs nav reālistiska uzdzīves vieta. Modernista A. Čaka krogs, tāpat kā viņa nomales, ir viņa paradīze (vēlāk arī elle) jeb vieta, kurā cilvēks ir

patiešs. Ne tikai fiziski, alkohola ietekmē. Dvēseliski. Tas, protams, nenozīmē, ka alkoholiskie dzērieni netiek patērēti. Ko A. Čaka krogā dzer? Viskiju, «rūgtu kā dzīve», spirtu, kas „aizskalo prātu, degvīnu no krūzēm un alu, rūgtu kā hinīns (visbiežāk), rumu, dzeltēnu alu, šņabi, dzeltēnu vīnu. A. Čaka krogs atrodas kaut kur vidū starp dzīvi un nāvi. Arī tas krogs, kurā A. Čaks patiešām dzēra.”

Tad skolotāja rosina diskutēt par Čaka valodas un tēlu, tematikas atbilstību skolas vecuma bērniem. Skolēni ir vienisprātis – valoda un tēli nešķiet amorāli, mūsdienās sastopamas daudz negatīvākas tendences, un uz tā fona nav nekas tik negatīvs, lai to svītrotu no skolēniem lasāmās literatūras. Patiesībā skolēni bija sašutuši, dzirdot, ka tā notiek, jo šī realitāte taču nav salīdzināma, piemēram, ar 9. klasē iepazīto Kristiānes F. romānu „Mēs, Zoo stacijas bērni”, ko pieminēja kāds zēns.

Tad skolotāja lūdz skolēniem raksturot A. Čaka dzejas lirisko varoni – kāds viņš ir, kur iet, ko domā, ko dara?

- Kāds skolēns min dzejoli „Pilsētas zēns”. *Liriskais varonis ir straujas dabas, mīl dzīvi, ar nepatiku izsakās par lēnajiem, par lauciniekiem, nedaudz rupjš.* Šis skolēns par lirisko varoni runā kā par pašu Čaku un īsti nesaprot, kāpēc nevar dzejoļa galvenā varoņa tēlu uzskatīt par paša Čaka personību, veicinot klasē diskusiju. Skolotāja skaidro un saka, ka nedaudz vēlāk pastāstīt vairāk.

- *Skumjš, romantisks.*
- *Domīgs, uzmanīgs.*

Skolēnu atbildes bija dažādas: meitenes galvenokārt bija uztvērušas Čaka mīlestības pilno, skumjo lirisko „Es”, bet puisi – pilsētas bravūrīgo pašpuiku. Skolotāja apvienoja skolēnu novērojumus – tāvad bravūrīgs un skaļš, ar skumju pielietu dvēseli, bet ekstravagantu uzvedību pilsētas naktī. Skolotāja lasa (http://www.literature.lv/his_lv/7_2.html), uzsverot pēdējos teikumus un vēlreiz apliecinot, ka liriskais varonis nav tas pats, kas dzejoļa autors: „Šis nolieciami kolorītais Čaka veidols – anarhists, nirdzīgais tradicionālo vērtību noliedzējs, “ielas zēns” – tad arī bija vispazīstamākais līdz trīsdesmito gadu vidum, un, jāpiebilst, tāds tas ir vēl mūslaikos. Kas tad īsti bija šis “huligāniskais” un “pašpuiciskais” elements, ar ko Čaks tik spoži debitēja, uzreiz piesaistīdams publikas uzmanību un radīdams sašutuma un sajūsmas vilni?

Čaka liriskajam varonim nekā nav svešāka par retoriskiem vingrinājumiem vai filozofiskiem vispārinājumiem. Dažkārt viņš ir “pilsētas zēns” – “žokeja cepurē un nodrāztos zābakos”, “Ielu smakas un rupjības piezīdies, / Nīstot visu, kas mierīgs un lēns,” – kurš, piemēram, labprāt ar dūres sitienu izsistu mieru no kāda uz tilta nejauši sastapta resna un omulīga kunga sejas. Citkārt viņš ir kāds paklīdis īpatnis – noteikti poētiski noskaņots, kurš naktis pavada pagalam nepoētiskās dzertuvēs (te būtu vietā piebilst, ka grūti atrast lirisko varoni, kas tik ļoti atšķirtos no sava autora: kā liecina atmiņas, Čaks allaž bijis eleganti apģērbies, nosvērts un mazliet ironisks). Šis “ielas zēns”, protams, ir tikai dzejas virsslānis, “vienkāršais literārais paņēmiens”, ar kura palīdzību Čaks distancējās no sava laika latviešu dzejas konteksta. Un reizē – tas bija paņēmiens, ar kuru dzīvot savā laikā: nevis sapņot par zaudēto paradīzi, nevis sludināt nākamības utopiju, bet izjust un, galvenais, izdzīvot šepatību.”

Turpinājumā skolotāja bija iecerējusi rādīt kādu video

<http://www.youtube.com/watch?v=1PM6-k5lhqY>), bet saprot, ka tam diemžēl nepietiks laika, tāpēc izlem turpināt ar citiem darbiem.

Lai atklātu, kā pilsētu uztver dažādi mūsdienu mākslinieki, lai skolēni varētu salīdzināt un lai ievadītu skolēnus mājas darba uzdevumā, skolotāja rāda dažus video:

- <http://www.youtube.com/watch?v=bTbZ8uvzXPc> (Bush (3:54) „Rīgas sirdī”)
- Kad skolēni paskatījušies uz Rīgu Čaka acīm, mūziķa Buša, tad skolotāja piedā Māras Upmanes-Holšteines Rīgu – noklausīties dziesmu „Daļa Rīgas” Holšteina (4 min.)

<http://www.youtube.com/watch?v=n9ZmVahk4EY>

- Mājās skolotāja iesaka noskatīties arī video, kā tapusi Māras Upmanes-Holšteines dziesma „Daļa Rīgas”: <http://www.youtube.com/watch?v=7Iy-3mLnh0>

Stundas izskaņā skolotāja uzdod un skaidro mājas darbu. Skolotāja lūdz skolēnus paraudzīties uz savu dzimto pusi Vecumniekiem vai kādu citu vietu, kas nu kuram ir, un atklāt pārējiem, kas katram šķiet īpašs savā pilsētā, pagastā utt. Tātad mājās uz aiznākamo reizi (par to būs punkti, kas veidos atzīmi) prezentācija „Mani Vecumnieki (Skaistkalne, Bārbele, Stelpe...)”: sacerēt dzejoli//dziesmu//eseju, vizualizēt (veidot plakātu, zīmējumi vai fotogrāfijas, video); vērtēts tiks teksts, vizuālais materiāls, prezentācija. Uzstāšanās ilgums: apm. 4 min.

Piektās stundas temats: A. Čaka poēma „Mūžības skartie” – pieminēklis latviešu strēlniekiem. Stundā piedalās 18 skolēni. Stunda saīsināta. Darba organizācija stundas sākumā: projekts, kur attēlots Latviešu strēlnieku pieminēklis Rīgā (<http://www.itl.rtu.lv/LVA/lspieminēklis/>). Skolotāja pievērš uzmanību attēlotajam pieminēklim, jautā, vai kāds zina, kam veltīts šis pieminēklis, kur atrodas.

- *Latviešu strēlnieku pieminēklis, kurš atrodas Rīgā.*

Skolotāja turpina uzdot jautājumus: kas vispār ir pieminēklis, un kam par godu tos veido?

- *Tos veido par godu ādam notikumam vai populāram cilvēkam, kurš daudz darījis, piemēram, kultūras, tautas labā.*

Skolotāja papildina atbildes, ka var būt ļoti dažādi pieminēkļi, piemēram, kultūras, vēstures, dabas u.c. Nākamais jautājums: no kā parasti gatavo pieminēkļus?

- *No granīta, laukakmens.*

Skolotāja papildina skolēnu atbildes (no šūnakmens, dzelzs, dolomīta un citiem materiāliem) un uzdod jautājumu: bet kāds ir šis materiāls?

- *Ciets, izturīgs, ilgmūžīgs.*

Nākamais skolotājas jautājums: bet vai var uzcelt pieminēkli ar vārdiem? Vai šis materiāls atbildīs iepriekš minētajām pazīmēm: izturīgs, ilgmūžīgs, veltīts kādam konkrētam notikumam vai cilvēkam?

- *Kāds min: „Ar dzejoli.”*

Skolotāja turpina skolēna iesākto domu un saka, ka Čaka krājums „Mūžības skartie” tiek dēvēts par pieminēkli latviešu strēlniekiem, Čaks uzcēlis pieminēkli ar dzejas rindām. Skolotāja rāda grāmatu un min, ka šodien skolēni varēs iepazīt nedaudz citādu Čaku, palūkoties, kāpēc viņa literārais devums „Mūžības skartie” tiek tik augstu novērtēts un ir tik nozīmīgs latviešu tautai.

Skolēni konspektē no mācību grāmatām informāciju par „Mūžības skartajiem” – tapšanas laiku, žanrisko piederību u.tml. Skolotāja skaidro jēdzienus, lūdz pierakstīt.

- Liroepika – daiļliteratūras starpveids, kurā organiski apvienojas epikas un lirikas īpatnības. Liroepikas iedalījums ir eposs, balāde, poēma, fabula, sāga.

- Poēma ir sacerējums, kas vārsnotā valodā apdzied svarīgus, izšķirošus brīžus atsevišķa cilvēka, kāda sociālā slāņa vai veselas tautas dzīvē. Poēma atspoguļo būtiskākos procesus, kas norisinās sabiedrībā un cilvēka apziņā.

Varoņpoēma – centrālais fokuss ir tautas nacionālās apziņas jautājums, savas attīstības gaitas apzināšanās.

- Eposs – liroepikas paveids – varoņpoēma, kas vēstī par svarīgiem notikumiem tautas dzīvē; šī liroepikas paveida daiļdarbs. Eposs (sengrieķu ἔπος 'vārds, vēstījums') ir liroepikas žanrs: plašs saistītā valodā rakstīts darbs ar vēstījošu (episku) saturu — piemēram, par nozīmīgiem vēsturiskiem vai mitoloģiskiem, leģendāriem notikumiem, varoņiem u.tml. Tautas eposs – eposs, kas radies folklorā vai kas veidots, saliedējot folklorā radušās eposa daļas. Literārs (arī mākslas) eposs – eposs, kas ir rakstnieka individuāls darbs.

Pirms sākt lasīt un iepazīt pašu daiļdarbu, skolotāja aicina atcerēties, kas ir latviešu strēlnieki, tāpēc skolēni skatās video: <http://www.youtube.com/watch?v=oItAggPFaWY>. Šis video skolēnus ļoti aizāva, visi ar nopietnību skatījās un klausījās, tas ļoti labi noderēja kā ierosinātais iepazīt A. Čaka poēmas par šo tēmu.

Skolotāja iepazīstina skolēnus ar „Mūžības skarto” uzbūvi, tapšanu, izmantojot šo informāciju (<http://www.literature.lv/lv/dbase/portrets.php?id=34>): „To veido 24 dažādos gados sacerētas poēmas; katru poēmu ievada īss vēsturisks komentārs, kas apdežotajai epizodei ieskicē konkrētas vēsturiskās aprises. “Mūžības skartie” aptver laikposmu, sākot no pirmajām asinīm un beidzot ar brīdi, kad strēlnieki no Krievijas atgriežas Latvijā.

Raugoties no Čaka divdesmito gadu daiļrades puses, “Mūžības skartie” zināmā mērā ir negaidīts un Čakam neraksturīgs darbs. Taču, ja atceramies, ka Čaks par vienu no savas dzejas vadmotīviem izvirzīja indivīda brīvību, ir skaidrs, ka strēlnieki ir šās brīvības augstākas pakāpes iemiesojums, tās ir bezmaz mītiskas, patiesi “mūžības skartas” būtnes (turklāt strēlnieki ir tie paši nesenie “ielas zēni”, kuros bravūra vienojas ar sentimentu un lirismu).

“Mūžības skarto” ievaddaļu veido trīs poēmas: “Lūzumā” autors izskaidro strēlnieku cīņas vēsturisko jēgu, bet “Asinsbalss” un “Strēlnieka balss no kapa” - tās drīzāk ir vīzijas, autora dialogi ar bojā gājušajiem strēlniekiem un, iespējams, arī pašam ar sevi.

Seko poēmas, kurās stāstīts par kaujām, tostarp grandiozām batālijām, kurās karš izvēršas par Visuma spēku cīņu, tomēr nekad nezaudējot saskari ar reāliem faktiem un detaļām. Strēlnieki pārtop par spēku, kas pārveido pasauli.

Citās poēmās stāstīts par izlūkģājienu epizodēm un strēlnieku ikdienu. Dažviet darbojas arī reālas vēsturiskas personas – pulkvedis Jukums Vācietis, rotas komandieris Fridrihs Briedis, kura vadībā tika izcīnītas pirmās sekmīgās kaujas, mīnmetēju komandieris Dambis, kurš bija iesaukts par “Nāves salas velnu” un ir tāda paša nosaukuma poēmas varonis. Ļoti iespaidīgas ir poēmas “Vēlais viesis” un “Lielais kaps”. “Vēlajā viesī” pirmais kritušais strēlnieks Voldemārs Timma (arī reāla persona), nu jau “gaisīgs, ņirbojošs, līdzīgs tvaikam”, pēc nāves ierodas mājās pie savas ģimenes. “Lielajā kapā” komandieris pirms kaujas pavēl strēlniekiem izrakt milzīgu kapu – pašiem sev. Taču eposa virsotne neapšaubāmi ir “Sprediķis Piņķu baznīcā”, kurā mācītāja vietā runā pulkvedis Vācietis, salīdzinādams strēlniekus ar Kristu un formulēdams viņu upurēšanās jēgu: “No zemzemes jūsu tauta ceļas. / Bez asinīm tai neuzcelties, / Jūsu asinīm un jūsu kvēles: / Tas ir zieds, kas viņas sirdi glabās, / Stiprums lielais, kas to kopā turēs / Vienmēr mūžos.””

Pirms skolēni lasa „Sprediķi Piņķu baznīcā”, skolotāja uzskatei parāda slaidu, kurā redzams Jukums Vācietis, Piņķu baznīca un piemiņas plāksne.

Skolotāja stāsta (http://zagarins.net/jg/jg81/JG81_Germanis-VI.htm): „Zemgaliešu komandieris bija audzis reliģiozā ģimenē, un pats nebija vienaldzīgs ticības lietās. Ģenerālis A. Auzāns stāsta: „/Vācietis/ bija noskaņots reliģiski. Pozīcijās noturēja pat dievkalpojumu.” [36] Reiz viņš pat sprediķoja tieši no kanceles. Tas notika 1916. gada 17. jūlijā, kad zemgalieši bija ceļā uz jaunām pozīcijām. Kad bataljons maršēja gaŗām vecajai Piņķu baznīcai (celta 1662. g.), Vācietis pavēlēja apstāties un lika sapulcināt kaŗavīrus baznīcā. Tur viņš sacīja savu vēlāk plaši daudzinaŗto sprediķi, kas atstājis lielu ietekmi uz strēlniekiem. J. Goldmanis par to raksta: „Tāpat savā sprediķī Piņķu baznīcā, kur tas bij sapulcinājis lielu daļu strēlnieku, tas bij teicis, ka strēlniekiem tik vajadzīga ticība, ka viņi vāciešus uzvarēs – tad tas notiks, tāpat kā Kristus reiz staigājis arī pa ūdens virsu.” Šo motīvu ir izmantojis dzejnieks Aleksandrs Čaks, radīdams vienu no savām krāšņākajām poēmām – „Sprediķis Piņķu baznīcā.””

Šādi skolotāja uzbur situāciju, kas toreiz notika, un lūdz vienam skolniekam iejusties Jukuma Vācieša lomā, bet pārējiem skolēniem – latviešu strēlnieku lomās. Pūsis skaļi lasa klases priekšā šīs poēmas fragmentu no mācību grāmatas.

Skolotāja pasakās par skolēnu lasīšanu, klausīšanos un jautā, kā viņiem liekas – kāda nozīme tobrīd bija šādai uzrunai? Kāds ir tās spēks? Skolēni salīdzina ar trenera uzrunu, kas veltīta spēlētājiem pirms spēles.

- *Radīja kopības sajūtu.*
- *Motivēja.*
- *Uzmundrināja un iedrošināja iet cīnīties un nepadoties.*

Skolēni domā atbildes uz skolotājas nākamo jautājumu, vai A. Čakam izdevies atklāt tā mirkļa nozīmīgumu, traģiskumu un kādā veidā.

- *Jā, ļoti veiksmīgi, jo labi varēja iejusties tā brīža situācijā, izmeklēti spēcīgi vārdi.*
- *To visu paspilgtina vēstures fakti.*

Skolotāja jautā, kā skolēniem liekas – vai šāds pieminēklis var būt ilgmūžīgs, pietiekami nozīmīgs un cienīgs, lai to lasītu vēl mūsdienās? Kāpēc?

- *Tāpēc ka tas atklāj nozīmīgus vēstures notikumus un mums jāpiemin savi senči, viņu varoņdarbi.*
- *Jo tas ir kā veltījums tā laika notikumiem, it kā atdzīvinot mūsu acīs šos varoņus un viņu pārdzīvojumus.*

Stundas beigās skolotāja uzdod mājas darbu: mācību grāmatā izlasīt pārējos fragmentus no dzejoļu krājuma „Mūžības skartie”; vēlams arī palasīt pašu krājumu. Tā kā nākamajā stundā būs pārbaudes darbs, jāatkārto viss, ko esam mācījušies par A. Čaku. Pārbaudes darbs veidos daļu no skolēnu vērtējuma. Skolotāja arī atgādina, ka nākamajā stundā būs arī jāprezentē savi radošie darbiņi.

Sestajā stundā skolēni prezentē savus darbus un paralēli raksta pārbaudes darbu – idejas scenārijam iedomātai mācību filmai par A. Čaku. Stundā piedalījās XX skolēni. Diemžēl tikai dažiem bija sagatavota prezentācija, ko tad šie skolēni solīja parādīt nākamajā stundā. Šajos radošajos darbos atklājās daudz interesanta, tas, kā katrs uztver pasauli, ko saskata tajā

nozīmīgu. Pārsvārā bija nopietni dzejoļi, bet pāris izveidojuši ar humoru. Skolēniem šis darbs patika, ar interesi ieklausījās cits citā un pat veltīja aplausus. Arī filmas scenārijs bija interesants, īpaši radošā daļa, kur skolēni varēja izpaust savas idejas, kā padarīt mācību vielu interesantu.

Mācību stundās skolēni labprāt darbojās – domāja, zīmēja, runāja, rādīja, bet daļa mājās veicamo darbu tā arī palika neizpildīti. Skolēniem pat atzīme nereti nelikās pietiekami spēcīga motivācija. Tā kā gala vērtējumu veidoja vērtējums par vairākiem radošiem darbiem (stāsts un ilustrācija pēc A. Čaka dzejoļa lasīšanas; prezentācija par dzimto vietu, sacerot dzejoli, eseju vai dziesmu, kā arī atklājot to vizuāli; scenārija uzmetums iespējamajai mācību filmai par Čaku), iespējams, skolēni domāja, ka nākamajā uzdevumā saņemsies un izpildīs visu, bet pat tā diemžēl ne vienmēr notiek – trīs skolēni nav saņēmuši vērtējumu, savukārt augstākais vērtējums, ko skolēni ieguvuši, – 9 balles – ir četriem skolēniem. Pieci saņēma 8 balles, četri – 7, viens – 6, bet četri – 5. Kopumā vērtējums ir samērā augsts, skolēnu attieksme pret darbu pozitīva, tomēr atsevišķi izglītojamie iebilda tad, kad bija jāraksta kādi radoši uzdevumi, kas aizņem vairāk laika. Kā novērojusi kolēģe – 11. klases audzinātāja un arī latviešu valodas un literatūras skoloāja – skolēniem nemitīgi jāatgādina par nepieciešamību izpildīt uzdoto gan mājās, gan klasē. Klases darbā gan to īpaši nevarēja manīt, jo skolēni bija atsaucīgi, valdīja radoša, „atbrīvota” darba gaisotne, tika secināts, ka jādombā veids, kā motivēt skolēnus pildīt mājas darbus, īpaši radošos, jo tas aizņem vairāk laika. Prezentācija arī bija jāgatavo mājās, un šo darbu arī ne visi uzreiz izpildīja, tomēr tad, kad bija, varēja novērot lielu darba ieguldījumu, oriģinālu iznākumu un ieinteresētību. Tas atklājās arī pārējo klasesbiedru atbalstā, piemēram, aplausos un ovācijās.

Radošie darbi prasa rūpīgu sagatavošanos, skolēnu ieinteresēšanu, īpaši ierosināšanas fāzē, un to diplomdarba autore panāca ar dažādām demonstrācijām, klasisko vērtību aktualizāciju, starppriekšmetu saikni. Skolēniem tika dota iespēja paraudzīties uz literatūru kā uz neatņemamu ikdienas sastāvdaļu, kas parādās ik uz soļa, ja tikai paraugās apkārt, jo tā atklāj būtisko, vērtīgo, to, ko var attiecināt uz katru cilvēku, – pārdzīvojumus (gan mūzikā, gan vēsturē, gan mākslā, gan pašā cilvēkā). Skolēni vēlas literatūras stundās saskatīt sev nozīmīgo, tāpēc stundas par A. Čaku tika izvērstas par šim vecumposmam svarīgām tēmām, piemēram, mīlestību, profesijas izvēli u.tml., tādējādi ar dažādiem radošiem darbiem iepazīstota arī latviešu literatūras klasiķi Aleksandru Čaku.

SECINĀJUMI

1. „Radošums ir svarīgākā kompetence 21. gadsimta cilvēkam. Radošumu pieprasa dzīve un darba tirgus. Radošums nozīmē īpašu domāšanas, iemaņu un paradumu kombināciju, ko var izkopt gan indivīds, gan sabiedrība,” apgalvo Roberts Ķīlis, un viņa teikto apstiprina gan psihologi, gan pedagogi, gan citi speciālisti teorētiskos pētījumos un praksē. Diemžēl pieredze rāda, ka liela daļa skolu jaunatnes nav pietiekami radoša – nevēlas vai nespēj tāda būt, ka radošajiem uzdevumiem skolā netiek veltīta pienācīga uzmanība, tāpēc būtu svarīgi aktualizēt šo problēmu plašākā mērogā, motivēt skolēnus radoši darboties, piemēram, biežāk rīkot dažādus konkursus novadu, valsts mērogā, varbūt pat nometnes.

2. Lai skolēns būtu radošs savā darbībā, ir nepieciešami dažādi priekšnoteikumi. Ļoti svarīgs ir pats pedagogs – vai ir kreatīva personība, vai vēlas veltīt papildu pūles un laiku, lai izglītojamais attīstītu radošās spējas. Nozīmīga loma ir arī atbilstošas – brīvas no bailēm un nedrošības – vides radīšanai, dažādiem stimuliem, kas skolēnā rada interesi, izbrīnu, sajūsmu vai kādas citas spēcīgas emocijas. Jo dažādāka būs ierosināšana, jo skolēns kļūs radošāks. Te var palīdzēt arī starppriekšmetu saikne mācību stundās, lai izglītojamais nejūtas kādā ziņā iegrožots vienīgi literatūras „pareizības, kritēriju” rāmjos. Tāpēc jāļauj skolēnam izpausties, rūpīgi pārdomājot vērtēšanas sistēmu.

3. Pētāmās problēmas aspektā izmēģinājumdarbība tika veikta 11. klasē, un šie skolēni ļoti atklāti izteica iepriekš minētās atziņas, akcentējot, ka skolēnam mācīties būs interesanti tad, ja viņš mācību vielu spēs sasaistīt ar sev tuvu, ar reālo dzīvi. Tāpēc, izstrādājot metodisko sistēmu, diplomdarba autore izvēlējās individuālo darba organizācijas formu, kur katrs, apgūstot A. Čaka personības iezīmes, dzīves gājumu un daiļradi (dzeju, liroepiku), varēja izpaust savas jūtas, pasaules redzējumu dažādos veidos – gan zīmējumā, gan radošajā rakstīšanā, gan prezentācijā u.tml. Darba autores mērķis bija izpildīt izglītības standartā noteiktās prasības, bet tā, lai skolēniem tas nešķīstu uzspiesti – izvēloties vecumposmam nozīmīgas tēmas un problēmas, skolēni paši iejutās atklājēju lomās, paši radīja un aktīvi līdzdarbojās stundās.

4. Skolas prakses laikā pievēršot radošajam procesam papildu uzmanību un pētot skolēnu darbību, analizējot rezultātus, diplomdarba autore nonāca pie slēdziena, ka savā darbā

par maz uzmanības pievērš radošās darbības rosināšanai, tāpēc, gatavojot literatūras stundas, pievērsīsies šim aspektam pastiprināti.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Aktuāli literatūras teorijas jautājumi vidusskolai. Metodisks līdzeklis skolotājam. LVAVA, 2007
2. Aleksandrs Čaks. Dzejas izlase. Rīga: Zvaigzne ABC, 2006
3. Ar mūsdienu acīm uz klasiskām lietām: saturs un metodika. Latviešu valodas metodisko rakstu krājums. Jelgavas tipogrāfija, LVA, 2011
4. Bebre R. Kreativitātes psiholoģija. Skat. internetā:
https://docs.google.com/viewer?url=http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2013/03/R.Bebre-KreativitatesPsihologija-VI-_nodala-178-195lpp.pdf&chrome=true
5. Bebre R. Kreativitāte un skolotāja personība. Skat. internetā:
http://www.lvasa.lv/files/file/Rita_Bebre_Kreativitate_un_skolotaja_personiba.pdf
6. Birziņa R. Tradicionālās mācību metodes. Skat. internetā:
http://skolai.daba.lv/proj_materiali/macibu_materiali/b/Tradic_macmetodes_prezent_r_b_b.pdf
7. Centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultāti un secinājumi. Metodiskais materiāls. Rīga: Valsts izglītības satura centrs, 2012
8. Čaks virtuvē. Sast. Medne A. Rīga: Zvaigzne ABC, 2012
9. Ikstena-Strapcāne E. Kolards Pols: jauni, radoši cilvēki – Latvijas tīrradnis. Skat. internetā: <http://www.vissnotiek.lv/jauni-radosi-cilveki-%E2%80%93-latvijas-tirradnis/>
10. Jaunais skolotājs. Pārdomas un ieteikumi mūsdienu skolotājam. Rīga: IAC, 2006
11. Kopoti raksti. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 1994
12. Laiveniece D. Valodas mācības pusaudzīm. Rīga: RaKa, 2003
13. LAT2 mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem. Rīga: LVAVP, 2004
14. Latviešu literārā vārdnīca. Rīga: Avots, 1998
15. Latviešu rakstnieku muzeji. Mācību filma 5.–12. klasei. Latviešu valodas aģentūra, 2011
16. Latviešu un cittautu literatūra. Rīga: Zvaigzne, 1969
17. Lāms E. Modernisms un postmodernisms. Lat2.
18. Literatūra 11. klasei. Mācību grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002

19. Literatūra 11. klasei. Skolotāja grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC
20. Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem. Skat. internetā:
<http://likumi.lv/doc.php?id=181216>
21. Nucho A. O., Vidnere M. Māksla un pašatklāsmē. Rīga: Izdevniecība AGB, 1999
22. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000
23. Raksti. I sējums. Rīga: Liesma, 1971
24. Rakstītprasmes pilnveide latviešu valodā dažādos mācību priekšmetos 7.–9. klasē. Metodiskais līdzeklis bilingvālajā izglītībā. Jelgavas tipogrāfija, LVA, 2011
25. Rudzītis J. Vērtīborientējoši uzdevumi literatūras apguvē. Rīga: RaKa
26. Rumpīte D. Novitātes kreativitātes teorijā//Skolotājs, Nr. 5, 2000, 32.–38. lpp. Skat. internetā: http://lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Novitates_kreativitates_teorija.pdf
27. Rumpīte D. Mijiedarbība kā radošas individualitātes attīstību veicinošs faktors//Skolotājs, Nr. 6, 2001, 60.–64. lpp. Skat. internetā:
http://www.lvasa.lv/files/file/Diana_Rumpite_Mijiedarbiba_ka_radosas%2520.pdf
28. Rūmnieks V., Migla A. Čaks. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010
29. Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999
30. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2002
31. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu programmas paraugs (1. variants). Skat. internetā:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_1variants_200508.pdf
32. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu programmas paraugs (2. variants). Skat. internetā:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_2variants_200508.pdf
33. Žukovs L. Ievads pedagoģijā. R.: RaKa, 1997
34. <http://www.skolenam.lv/lv/darbi/literatura/latviesu-atoru-dzeja-un-dzejoli/4>
35. <http://www.letonika.lv/literatura/section.aspx?id=2677717>
36. <http://www.literature.lv/lv/dbase/autors.php?id=34>
37. <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/33403/aleksandra-caka-pirma-un-pedeja-milestiba>
38. <http://www.cakamuzejs.lv/muzejs.php>

39. <http://www.uzdevumi.lv/ExerciseRun/RunExercise?exerciseId=4f791bf0-46fd-4b6c-ba08-e7574cfa4a10&parentType=VirtualSchool&parentId=2181>
40. <http://www.rvt.lv/lv/par-rvt/tavai-dveselei/179-aleksandrs-aks>
41. <http://pudane.wordpress.com/2011/10/21/radosumskreativitate/>
42. <http://latvjustrelnieki.lv/lv/knigi/knigi-aleksandrs-chaks/osenjonnye-vechnostju-137891>
43. http://www.radilatvija.lv/arhivs/2012/lat/radi_cilveki
44. <http://www.tezaurs.lv/sv/>

Aptauja 11. klasē

1. Izskaidro jēdzienu „radošs”!
2. Kurš mācību priekšmets, tavuprāt, ir visradošākais? Kāpēc?
3. Nosauc dažus radošus darbus/uzdevumus, ko var veikt literatūras stundās!
4. Kādus radošus uzdevumus tev vislabāk patīk pildīt literatūras stundās? Kāpēc?

Uzraksti A. Čaka CV, nemot vērā tekstā ietverto informāciju!

Aleksandrs Čaks

Dzimis 1901. gada 27. oktobrī drēbnieka Jāņa Čadaraiņa un viņa sievas Emīlijas ģimenē.

Tēvs – Rīgas drēbnieks, kas ļoti interesējas par mākslu, rakstniecību un it īpaši teātri un mudina arī dēlu ieiet šajā brīnišķīgajā pasaulē. 90% Čaka apģērba – viņa tēva šūts.

Bērnībā viņš bija kluss, trausls un sapņains zēns, agri iemācījās lasīt un dienām ilgi nodevās tikai grāmatām.

No 1911. gada līdz 1914. gadam A. Čaks mācījās Aleksandra ģimnāzijā Rīgā. 1. pasaules kara laikā ģimnāzija tika evakuēta uz Maskavu, vēlāk uz Saransku. A. Čaks turpināja mācības no Rīgas evakuētajā Aleksandra ģimnāzijā Veravā (1915-1917), vēlāk Saranskā (1917-1918).

1918. gadā A. Čaks iestājās Maskavas universitātes Medicīnas fakultātē. Šajā laikā viņā modās interese par literatūru; A. Čaks apmeklēja literāros vakarus 1919. gadā A. Čaks pārtrauca studijas.

Laika posms no 1920. gada līdz 1922. gadam ir mīklains A. Čaka dzīvē. Jaunie arhīva materiāli par Čaka biogrāfiju liecina, ka viņš strādājis Saranskas apgabala Tautas izglītības nodaļā par lietveža palīgu (1919-1920). 1920. gada februārī A. Čaks tika iesaukts Sarkanajā armijā, kur dažādos laika posmos bijis kara komisariāta sekretārs un kultūrpolitiskais darbinieks rezerves pulka lazaretē.

A. Čaks atgriezās Latvijā 1922. gadā. Pēc atgriešanās viņš mācījās Latvijas Jaunatnes savienības vidusskolā (1922) un beidza Rīgas 2. valsts vidusskolu (1924). Tajā pašā gadā A. Čaks atsāka medicīnas studijas Latvijas universitātē. 1925. gadā ieguvis skolotāja tiesības, A. Čaks sāka strādāt Drabešu bērnu patversmē un sešklasīgajā pamatskolā par skolotāju, vēlāk – skolas pārzini (1925 – 1927).

Drabešos A. Čaks apjauta savu dzejnieka ceļu un no 1928. gada par savu galveno nodarbošanos uzskatīja literatūru. Kopš 1928. gada A. Čaks strādāja tikai literāru darbu: organizēja dzejas žurnālu „*Jauno Lira*”, darbojās biedrībā „*Zaļā Vārna*”, žurnālā „*Trauksme*”, daudz rakstīja.

Čaks bijis Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības sekretārs (1930 – 1934), žurnāla „*Domas*” redakcijas loceklis (1933 – 1934) un laikraksta „*Dienas Lapa*” līdzstrādnieks (1933). Pēc 1934. gada apvērsuma A. Čaks kļuvis par ierēdni Rīgas pilsētas krājīkāsē (1934 – 1939) un lasījis lekcijas R. Egles literatūras studijā (1935 – 1939).

1940. gadā A. Čaks turpināja 1939. gadā uzsākto darbu žurnālā „Atpūta”. 1941. gada sākumā A. Čaku uzņēma Rakstnieku savienībā, viņš iesaistījās padomju kultūras dzīvē – rakstīja tēlojumus, recenzijas par literatūru un kinomākslu, atsāka publicēt dzejoļus periodikā.

No 1944. gada oktobra A. Čaks strādāja laikrakstā „Cīņa” par kultūras nodaļas vadītāju. No 1947. gada līdz 1950. gadam A. Čaks ir bijis zinātniskais līdzstrādnieks Zinātņu akadēmijas Valodu un literatūras institūtā.

Laika posmā no 1944. gada līdz 1949. gadam A. Čaks arī aktīvi darbojās literatūras, teātra, kino un tēlotāja mākslas kritikā. Sākot ar 1946. gadu, īstenojot latviešu literatūrā un mākslā Padomju Savienības Komunistiskās partija Centrālās komitejas lēmumus, tika organizēta Čaka literārās un recenzenta darbības kritika.

J. Grīns par šo laiku A. Čaka dzīvē raksta: „1944. gada rudenī A. Čaks palika Rīgā, kur atgriezusies komunistu vara spieda viņu dzejojot tā saucamās „aģitkas”, tas ir, apdzejot sējas un kulšanas kampaņas, neesošu celtniecību un plaukumu. To viņš arī darījis, bet nav nemaz ticams, ka aiz brīvas gribas. A. Čakam neizdevās izdabāt padomju ierēdņiem - viņš tika apvainots buržuāziski nacionālistiskā aprobežotībā. Dziļi satriekts par staļiniskā režīma ierēdņu attieksmi, viņš nonāca depresijā”.

Čaks saslima un pāragri aizgāja mūžībā 1950. gada 8. februārī.

Apbedīts Raiņa kapos Rīgā; 1981. gadā Rīgā, Ziedoņdārzā, A. Čakam atklāts pieminēklis (tēlniece L. Žurģiņa, arhitekts O. Ostenbergs). A. Čaka vārdā nosaukta iela Rīgā. 2000. gadā Lāčplēša ielā 48/50 atklāts A. Čaka memoriālais muzejdzīvoklis.

DARBA LAPA

A.Čaks

Nabadzības skaistums

Tu esi ballē,
Kur dāmas ar garām šlepēm,
Bet es,
Es te ārā uz trepēm.

Man salst
Un savādas iedomas rādās:
Es savās smadzenēs nosītu divpadsmit suņus
Un ietinos viņu ādās.

Ielu klāj sniegs,
Vēss, čaugans biežpiens.
Es lieku galvu pie zirga purna,
Lai justu, kā smaršo siens.

Mīļā,
Tavas lūpas līksmē drusku rožaini mitras,
Bet es te uz ielas klusu un slepu
Sevi uzjautrinu ar klepu,
Un manas plaušas tev spēlē uz citras.

Mīļā,
Tev tur drīz kļūs par karstu.
Saki,
Vai sniega pārslas lai es tev tvarstu,
Kas apkārt te virmo,
Un tās tev nododu ar sulaini pirmo?

Bet tu smaidi,
Jo par mani nav ne jausmas,
Tu smaidi
Un lūdzi ko aukstu.

Un tad es redzu -- šausmas --
Nāc laukā,
Es saku -- nāc laukā.

Savu plaukstu
Es tev ar persiešu tepiķi klāšu
Un pats tur uz galvas stāšu,
Es tev zilganus tauriņus krāšu
Un sev uz ceļa

Izvēlies vienu atbildi un pasvītro!

Dzeju var iedalīt tematiskajās grupās. Šīs ietilpst (reliģiskajā, filozofiskajā, dabas, vēsturiskajā, intīmajā, patriotiskajā.)

Kāda ir šī dzejoļa noskaņa?**Kas par to liecina? Kā tas atklājas dzejolī?**

1.

2. Tēli, simboli:**3. Stilistiskās figūras:**

Mācītu ziloni dancināšu,
Tikai laukā,
Nāc laukā,
Jo es redzu:
Tev viens jauneklis pieiet,
Un noliecas pār tavu plecu:
-- Ko darīsīt nākošo vasaru? --

Kamdēļ es neesmu Kains?
Bet te sulainis
Ienāk ar saldējumu,
Kā lielu, dzeltēnu ihtiozaura asaru
Rožainā kristāla traukā.

Sirds,
Par ko es skumu?
Sapņi -- mazas sudraba karotes,
Ar ko var paēst bez naudas.
veidu!

Un es,
Es bez jaudas:
Caur stiklu, caur mūriem un telpu,
Kopā ar tevi
ēdu šo saldējumu.

Mīļā,
Vai tu jūti uz sava irbuļa manu elpu
Klūpam?
Tvaikoņi līgojas okeānos,
Bet es reibstu no viņu šūpām
Zvaigzne atspiežas ar savu staru man sānos --
Un pati kaut kur tālu, tālu.

Bet kas būs ar to jaunekli bālo?
Kas tur var būt kādam daļas
Gar simts kilo gaļas?
Mana mīļā, mana svētā un kairā
Par katru zvirgzdu un visu pasauli vairāk
Mīl savu saldējumu.
stāstu!

Sirds,
Par ko gan es skumu?

4. Retoriski jautājumi:

5. Pretstati:

6. Dzejas muzikalitāte – atskaņas. *Pasvītrojiet tekstā un nosakiet to*

7. Tavi secinājumi par A. Čaka dzejas meistarību, atklājot liriskā varoņa pārdzīvojumus.

8. Uzraksti šo pašu dzejoli kā īso

Diskusijai

Izsaki savu viedokli: *par* un *pret* argumenti<http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/75356/izglitiba-ministrija-cenze-pat-klasika-caka-dzeju>

Izglītības ministrija cenzē pat klasiķa Čaka dzeju

15.marts 2012 13:56

Izrādās, latviešu literatūras klasiķa Aleksandra Čaka daži slavenākie dzejoļi ir nevēlami mūsu vidusskolēniem.

Ko Izglītības ministrija svītros no Čaka daiļrades?

Izrādās, ka Brūvera daiļrade nav vienīgā, kas nokļuvusi zem IZM Valsts izglītības satura centra puritānisko ierēdņu lupas. Vislielāko triecienu ir saņēmis latviešu dzejas klasiķis Aleksandrs Čaks. Vairāki viņa dzejoļi pēc ministrijas rīkojuma ir izņemti no Aijas Kalves un Ilzes Stikānes veidotās 9. Klases literatūras mācību grāmatas.

Kas tad īsti IZM ierēdņiem nav patīcis Čaka vārsnās? To Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Skolotāju izglītības nodaļas docente Mārīte Āboltiņa atklāja savā referātā Latvijas Universitātes 70. Zinātniskajā konferencē, kas notika šī gada februārī. Viņa teica:

„Aleksandra Čaka daiļrade gan nezin kāpēc tiek pakļauta daudz stingrākai morāles cenzūrai: jau minētajā 9. Klases literatūras mācību grāmatā autorēm nācās svītrot pēdējo pantu Čaka dzejolī „Pilsētas zēns”, jo tur taču sacīts: „Ek, uz to, ka es nekauna, iedzersim,/ Mīļie bijušie cūkgani... jūs.”

Vienam no recenzentiem nav patīcis arī vārds „staigule” Čaka izteikumā, ka dzejnieks „... ir pilnīgi brīvs tematu izvēlē, vai tā būtu staigule, vai Dievs, vai mēslu kaste, vai mūžība.” Ka tik kaut kas nenotiek! Ka tik skolēni neatsaucas Čaka liriskā varoņa uzaicinājumam iedzert un ka tik viņus nešokē vārds „staigule”!

Man pat ir grūti komentēt šos faktus, baidos kļūt pārāk kareivīga un ironiska. (..) Es aicinu kolēģus ļoti nopietni un atbildīgi izvēlēties kritērijus, pēc kuriem tiek vērtēti mācību grāmatās reprezentētie daiļdarbi, lai mēs nenonāktu pie pūrisma renesanses 21. Gadsimtā (vārdā „pūrisms” šoreiz vēlos akcentēt nozīmi – ārišķīga tieksme pēc tikumu stingrības).”

Tā nu mācību 9. Klases mācību grāmatā Čaka dzejolis „Modernā idille” tika aizstāts ar dzejoli „Elēģija logā”, bet darba burtiņā Aleksandra Čaka dzejoļa „Dzērāja dziesma” vietā ievietots fragments no „Poēmas par ormani”.